

Med ett rikt underlag från

Margareta Persson och Anna- Stina Adamsson

EN SKOLA – FLERA SKOLOR

I FINNERÖDJA SOCKEN

En egensinnig framställning av

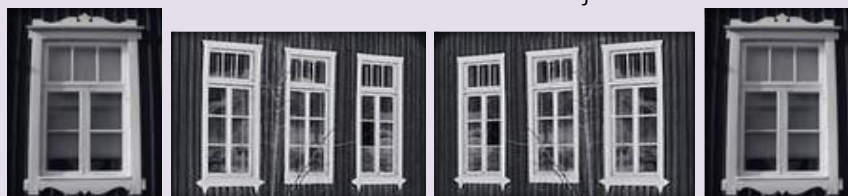
Alf Gunnarson

2018

FÖNSTER MOT SKOLVÄRLDEN

Från folkskolor i Finnerödja

Slutsats efter samtal mellan Hans- Owe och Alf
den 5 februari 2018:

Det vi lärde oss i Vallsjöbols skola har varit minst lika värdefullt som allt annat vi lärt oss på alla möjliga ställen senare.

Romaren Seneca d. y. sade för två tusen år sedan:
Non scholae sed vitae discimus. (Vi lär inte för skolan utan för livet).

Det var väl ungefär det vi kom överens om här uppe!

Bild på framsidan:
En lärarinna och hennes elever.
Björkmarken, tidigt 1900- tal.

I. Rättskrifningslära.

Kap. I. Inledning.

§ 1. Språk, språkljud, bokstäfver.

1. **Språk** är det medel, hvarmed människan uttrycker (= åt andra meddelar) sina tankar och sin vilja, då hon talar (talspråk) eller skrifver (skriftspråk).

2. Språket består af **ord**, och ordens enklaste beståndsdelar äro **ljud**, som i skrift betecknas med **bokstäfver**.

3. **Språkljud** äro af två slag: *själfljud* och *medljud*. De utgöra i svenska språket tillsammans *tjugu sju* ljud.

1) Själf ljud eller vokaler äro *nio*, nämligen *a-, e-, i-, o-, u-, y-, å-, ä-* och *ö-ljudet*.

Själf ljuden *a, o, u, å* kallas hårda, men *e, i, y, ä, ö* kallas lena eller mjuka.

2) Medljud eller konsonanter äro *aderton*, nämligen *b-ljudet, d-ljudet, f-ljudet, g-ljudet* (det första ljudet i *gå*), *h-ljudet, j-ljudet, k-ljudet, l-ljudet, m-ljudet, n-ljudet, p-ljudet, r-ljudet, s-ljudet, t-ljudet, v-ljudet* samt *tje-ljudet* (första ljudet i *tjäll*), *sje-ljudet* (första ljudet i *sju*) och *äng-ljudet* (sista ljudet i *sång*).

Ur "Kort lärobok i modersmålet" (1899).

INNEHÅLL

PERSONLIGT FÖRORD

FORMELLT FÖRORD

VISUELLT I SKOLSALEN

FÖRÄNDRING? JA – NEJ!

HAN HETTE TORSTEN RUDENSCHÖLD
och växte upp i Gudhammar, vid Skagern

SVENSK SKOLHISTORIA I KORTFORM

EN SKOLA – EN SKOLLÄRARE

UTVECKLING - STEG FÖR STEG
Kyrkostämmoprotokoll

FRÅN SKOLINSPEKTIONEN

NÄRBILDER - VÄSTERGÖTLAND

LEKTION I BONDBARNSKUNSKAP
till 1940- talets stadsbarn

LÄROBÖCKER I SKOLAN

EN MÄSTARE I BYGGNADSKONST

SKOLHUSARKITEKTUR
i Finnerödja socken

FINNEFALLETS ROTES SKOLA

VALLSJÖ ROTES SKOLA

EFTERTEXT

PERSONLIGT FÖRORD

Ar 1959 var jag helt inriktad på att försöka bli folkskollärare. Under två dagar i juni månad blev jag, tillsammans med ett antal andra likasinnade, prövad på Seminariet i Karlstad. Miljön var lite högtidligt gammaldags, med ett kollegium som tog sin uppgift att sälla bland de sökande på stort allvar. Man hade kallat till sig en massa unga och villiga kandidater och ett dussin sommarlovslediga barn – knappt tonåriga pojkar och flickor – som satt mitt i en sal med plats för trettio och blev undervisade av oss noviser, en i sänder. Vi placerades vid en hederlig gammal kateder i boaserad ek och längst bak i salen satt det tre seminarielärare på var sin stol och antecknade i var sin liten bok.

Man undrar hur mycket visioner om framtiden som fanns på Seminariet. Kunde de ana vart skolan var på väg? Tänkte de på att de utvalda skulle verka i skolan under resten av 1900- talet? Kanske, kanske inte! Grundskolereformen var visserligen i sikte, men resten var nog så oförutsebart. Ett citat från den engelske tänkaren John Locke: "Framtiden är inte vad den har varit!" Det uttalandet passar i många (kanske alla) sammanhang, men där och då var det synnerligen träffande, i alla fall med facit i hand.

Det var även skriftliga prov och intervjuer där i Karlstad och som avslutande "gren", sång till eget orgel- ackompanjemang. Man fick själv välja ur en liten tunn röd bok som stod på orgelns notställ: Maos lilla Röda! Nej, jag skojar. Det var ett sånghäfte, som var väl bekant från skolsalen i Vallsjöbol på 40- talet.

Jag öppnade boken och hamnade på ett uppslag med fem sånger: *Morgonsolen redan strålar*, *Denna daler den skall vandra*, *Litet bo jag sätta vill*, *Fjäriln vingad syns på Haga* och *Ut i det fria*. Efter någon tvekan valde jag Bellman, trampade igång orgeln och framförde numret, stapplande på såväl toner som text. Fjärilarna i min mage flög ikapp med Bellmans och det blev sådär. Till min förvåning fick jag ändå beröm för den prestationen. Alla provningar gick förresten riktigt bra. Det var bara det, att man måste ha studentbetyg i matematik, fysik och kemi, för att bli folkskollärare. (Det

räckte inte med studentbetyg från latinlinjens halvklassiska gren). Om detta hade jag ingen aning, som ecklesiastikministern (utbildningsminister, med mera) Olof Palme senare sa, när han blev tillfrågad vad en liter mjölk kostade.

I stället för att komplettera de naturvetenskapliga ämnena begav jag mig till Göteborgs universitet och pluggade engelska ett år, för att kanske bli språklärare. Efter diverse överväganden blev det emellertid en helt annan bana för min del och nu sitter jag här i Mariestad, nästan ett helt liv senare, med ett innehållsrikt och ordentligt sorterat underlag från Margareta och Anna- Stina och ska försöka skriva en illustrerad uppsats om skolans framväxt i Sverige och i Finnerödja socken. Den landar nog i Vallsjö rotes egen skola som låg uppe på Vallsjöbolsåsen, nära Enebacken och Hansatorp.

FORMELLT FÖRORD

Ett stycke in i det nittonde seklet var Sverige ett fattigt och ganska vilset land. Ingen visste egentligen vart det skulle bära iväg. Ryssarna hade varit ofina nog att lägga beslag på den östra rikshalvan (1809) och det låg revanschlust i luften. Det var kriser både högt och lågt. Kungamakten ifrågasattes och de fyra ståndens storhetstid var ett minne blott. Visst var det fortfarande den ålderdomliga uppdelningen av medborgarna i adel, präster, borgare och bönder, ända upp i riksdagen, men de fyra ståndens bäst före- datum närmade sig obönhörligt och oåterkalleligt.

Kulturen – främst litteraturen - var på frammarsch och dess företrädare ville inte bara roa och underhålla. Man ville vara en maktfaktor i samhället. Dikterna blev alltmer politiska upprop som manade till än det ena, än det andra. Nationalismen kom i fokus. Det var inte fult att hylla det svenska. Tvärtom blev det på modet att ropa: Jag är så glad att jag är svensk. Hurra!

Götiska Förbundet – med mål ”att återskapa de gamla göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne” bildades 1811. Medlemmarna antog fornnordiska namn och hälsade varandra med ”Hej!” Storheter som Erik Gustaf Geijer [Einar Tambaskjälver], Esaias Tegnér [Bodwar Bjarke] och den i Skaraborg väl kände Jonas Waern [Erling Skjalgsson] ingick i denna svenska hejarklack.

Ute i Europa var det ett pågående kaos. Napoleon Bonaparte gav sig ut på det ryska fälttåget 1812 och Waterloo närmade sig. År 1815 blev det lite lugnare, när Wienkongressens delegater ritat klart den nya Europakartan.

Det var i den här tiden, i detta klimat, som de första allvarliga tankarna om att alla människor borde få lära sig, inte bara att läsa, utan även att skriva och räkna (och mycket annat), började spira här och var i samhället. Det var djärvt att tänka så i början av 1800- talet och svårt att bli tagen på allvar. Det fanns många trösklar och det skulle dröja ett bra tag. Men det som nu började gro, visade sig senare ha kraft att växa och blomma ut i sinom tid.

År 1842 står för alltid inristat som starten för folkskolorna i Sverige. Idéerna var emellertid äldre än så och det allmänna genomförandet skulle dröja några decennier. Här kommer fokus att ligga på 1870- talet. Det finns nästan inga foton från den tiden, men det finns en dokumentskatt i form av välskrivna protokoll från kyrkostämmorna och de skapar i sig bilder, om man vill se dem.

"Att lära utan att tänka har inget värde. Att tänka utan att lära är riskfyllt". Så funderade Konfucius och så här filosoferade Winston Churchill: "Jag älskar att lära, men hatar att bli undervisad".

Den här uppsatsen kommer troligen att bli ganska lång och kanske kommer den att avvika från huvudämnet då och då. Det blir en skolresa. Välkomna att följa med!

/ Alf

Tacitus: Exercitatio artem parat.

(Övning ger färdighet)

Redan i det gamla Rom fanns det lärare och elever:

VISUELLT I SKOLSALEN

Skolplanscher av alla de slag var viktiga visuella hjälpmedel i folkskolans undervisning. Redan här vill jag visa fyra sådana, framställda på 1890- talet (av okända konstnärer). De visar människors aktiviteter under våren, sommaren, hösten och vintern på en landsbygd någonstans i Sverige:

I Vallsjöbol förvarades det en hel trave med planscher i en mörk skrub, med dörr från skolsalen. Där fanns också kartor, gymnastikattiraljer och annat. Det var nästan lite otäckt att gå in i det där kyffet, för det luktade unket, av fuktig sågspån, intorkad smuts och mögel och bara strimmor av ljus nådde dit in.

FÖRÄNDRING? JA – NEJ!

I ett samhälle finns det, om man förenklar kraftigt, två sorts människor: de som vill värna det gamla, trygga och invanda och de som vill ha förändringar som de tror ska förbättra förhållandena för flertalet människor. De förra förstår nog att allt inte kan bli vid det gamla, eftersom nya uppfinningar och nya kunskaper medför förändring, vilket man vill eller inte. De senare, å sin sida, tycker inte att allt det gamla är strunt, men man behöver röja upp och ge plats för sådant som gör tillvaron bättre och mera meningsfull. Människovärde och rättvisa är vackra ord i de sammanhangen.

Låt oss göra en snabbtur genom historien: När Luthers protestantism växte fram på 1500- talet, var det inte något avståndstagande från själva kristendomen. Det var utövandet man vände sig mot (vi bortser från Gustav Vasas triviala stöldbegär). Man ville vara delaktig och man ville förstå. Inte bara ta emot det som kyrkans företrädare predikade, på ett oförståeligt språk dessutom. Sedan gick hela länder ut i krig, för att slåss för sina värderingar, vilket inte heller var något nytt. Korståg hade ju genomförts sedan hedenhös.

När det rullat på med Luther- inspirerad kristendom i ett sekel, eller så, tyckte många att det var orättvist och orättfärdigt att prästerna ensamma skulle uttolka Guds ord. Vi kan väl också tänka, menade de och så började man, först i smyg och senare mera öppet, hålla egna möten. Det var inte heller vid den tiden själva budskapet (kristendomen) man vände sig mot. Tvärtom ville man ha fri tillgång till de heliga texterna och utveckla egna former för att prisa det man trodde på. Det där skedde inte över en natt. Idéer och farsoter hade alltid spridit sig, vilket man ville, eller inte. Skillnaden var att de förra spred sig snabbt, medan de senares utbredning gick mycket långsamt. Religiöst fritänkeri förekom i namn av pietism redan på 1600- talet, men det var först på 1800- talet som de ärvda idéerna fick något riktigt fotfäste i Sverige. När så skett, spred sig rörelsen som en religiös löpeld över landet och frikyrkor grundades i en takt som statens kyrka fann okristligt snabb. Prästerna kände panik inför denna utveckling och försökte med alla möjliga medel värna sitt intresseområde. Det lyckades bara delvis och prästerna fick allt mera ägna sig åt att bokföra folk - som var deras andra huvudvärv - samt att vara statens kyrka ute i församlingarna.

Upplysningstiden under 1700- talet, med genier som Rousseau, Voltaire och andra, hade Isac Newtons klokskap i sina bakhuvuden och de menade att människor kan tänka själva, utan att pådyvlas åsikter från makthavare i statens och kyrkans tjänst. Franska revolutionens slogan ”frihet, jämlikhet och broderskap” var ingenting som folket hittade på när de slogs på gatorna i Paris 1789. Det var helt enkelt honnörsord från upplysningstiden.

Åter till konservatism och dess motsats, som jag här (utan partipolitiska förtecken) kallar liberalism: I Sverige, under den så kallade frihetstiden (1700- talet), började vissa företrädare för förändringssträvandena att kalla sig just ”liberaler”. Denna ideologi hyllade (och hyllar nog) individens frihet, i princip inom alla områden. Yttrandefrihet

och religionsfrihet, till exempel, ansågs som självklara mänskliga rättigheter. Man ropade efter mera moderna tänkesätt!

Nog fanns det fortfarande många friheter att sträva mot i det samhälle som Torsten Rudenschöld (här nere) och hans samtida beskådade. Dennes skrift "Tankar om ståndscirkulation, en samhällskritisk betraktelse" var såklart, i alla fall vad titeln beträffar, väldigt djärvt liberal. Själv sitter jag här och tänker på några favoritrader, som August Strindberg (mycket senare) skrev i dikten "Esplanadsystemet", som avslutas:

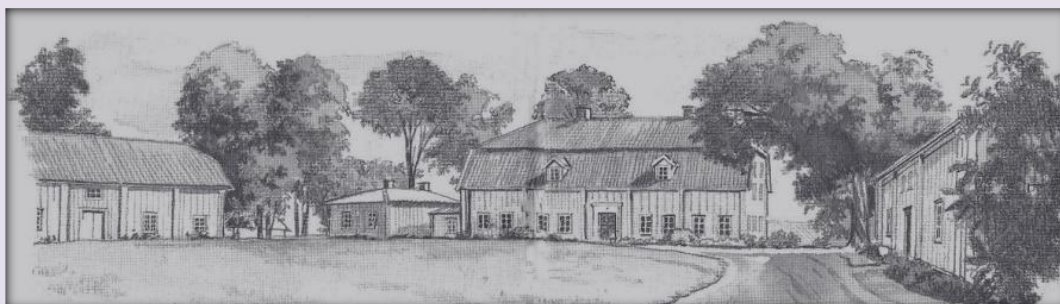
"En gammal man går där förbi / och ser med häpnad hur man river. / Han stannar; tyckes ledsen bli, / när bland ruinerna han kliver. / Vad skall ni bygga här, min vän? / Skall här bli nya Villastaden? / -- Här skall ej byggas upp igen! Här röjes blott för Esplanaden! / -- Ha! Tidens sed: att riva hus! Men bygga upp? -- Det är förskräckligt" / -- Här rivs för att få luft och ljus; /är kanske inte det tillräckligt?

Den där slutklämmen är slagkraftig så att det stänker om det. Men i alla fall, med lite överdrift kan man säga: Utan ifrågasättande av det gamla, det inövade, det insnöade, hade utvecklingen i Sverige stannat vid en ständsriksdag och de många folkrörelserna som bara stod och väntade på att bli bildade, skulle ha blivit väldigt mycket försenade och det gäller såklart även vår kära, gamla, välsignade folkskola. Med detta skrap på ytan, nöjer jag mig tills vidare.

TORSTEN RUDENSCHÖLD

växte upp vid sjön Skagern

Samhällskritiker och skolreformator har han kallats och skall någon kommas ihåg som främste fadder för den svenska folkskolan, så är det Torsten Rudenschöld. Rimligen borde väl kraven på allmän utbildning ha kommit underifrån, från de så kallade breda lagren, men det ligger i sakens natur att bristen på kunskap är ett hinder i själva kravproceduren. Man befinner sig i en ond cirkel och behöver stöd och hjälp från andra grupper. Lite otippat var det nog att en adelsman skulle axla detta uppdrag i samhällsnyttans tjänst.

Vem var han, var kom han ifrån och vart var han på väg? Det finns en bok av Gunnar Richardsson om denne Torsten Rudenschöld. Den är synnerligen välskriven och skildrar inte bara huvudpersonens händelserika liv mellan åren 1798 och 1859 - en utmärkt lektion i svensk historia under ett halvt sekel, men har såklart fokus på

skolfrågorna, eftersom det var Rudenschölds stora intresse och rent av passion. I en uppsats om folkskolan i Finnerödja socken blir det särskilt spännande att ta del av hans liv, eftersom han växte upp i Hova socken, av vilken Finnerödja var en del då för tiden.

Föräldrarna, Ture Gabriel Rudenschöld och Christina Nordenfeldt, kom till Gudhammar år 1805 (och förvärvade något senare även Kroppefjell). Torsten var nummer tre (av fem) i syskonskaran. Modern avled 1806 och fadern gifte om sig, varefter den nya hustrun avled efter ett drygt år. Trots den ytliga idyllen där i västra kanten av sjön Skagern, var trygghetsfaktorn i familjen mycket låg.

Barnen undervisades i hemmet, pojkarna av kunniga informatorer och flickorna av mindre kunniga guvernanter. Så orättvist var det på den tiden och kanske att Torsten insåg detta redan som barn och hade det med sig när han senare pläderade för folkskolor, med flickor och pojkar i samma sal. Torstens och hans bröders informator följde med till Uppsala, när det var så dags (1813) och hjälpte ungdomarna vidare mot studentexamen och akademiska studier. Tyvärr finns det inte utrymme för ytterligare fördjupning i familjens angelägenheter. Ett kapitel heter "En vidlyftig faster" och handlar om Magdalena Rudenschöld. Läs boken, om tillfälle ges. Denna faster gick inte av för hackor – och brorssonen var verkligen inte heller bakom flötet.

Torsten Rudenschölds framtid blev ingen raksträcka. Tvärtom blev den krokigare och mera upp och ner än landvägen mellan Gudhammar och Kroppefjell. Han lämnade Uppsala utan examen, var åren 1816- 1824 officer vid Skaraborgs regemente (muckade som kapten), gifte sig på våren 1824 med Christina Charlotta - en kusin i Ribbingsfors (prosten Carlander i Hova vigde dem), företog en kort bröllopsresa, med unga hustrun, till en dåtida gröna vågen- koloni Värmland, vårdad av C. J. L. Almqvist, bröderna Afzelius och Jonas Waern (brukspatronsonen och blivande landshövdingen i Skaraborg), med flera. Torsten (med fru) flyttade tillbaka till Kroppefjells säteri och ägnade sig åt lantbruk där och senare i Melltorp, blev bruksförvaltare på Stjernfors (under Uddeholm) 1830, lämnade tjänsten 1835 och begav sig till brodern Carl på Läckö kungsgård och bosatte sig med fru och två barn på en utgård till Läckö, med namnet Djurgården.

Planen var att Torsten skulle undervisa broderns söner och den egne i ett slags internat, dit möjligen ytterligare några elever kunde knytas. Projektet misslyckades och Torsten startade, med stöd av närmaste släkten, ett eget jordbruksprojekt nära Läckö. Där gick det också snett, på grund av sjukdom och andra omständigheter och familjen flyttade in till brodern på Läckö.

TANKAR OM STÅNDSCIRKULATION – EN SAMHÄLLSKRITISK BERTAKTELSE

Så hette den skrift som Torsten R. överlämnade till hushållningssällskapet i Skaraborgs län 1842. Det var mycket lobbning från detta sällskap, inte bara i frågor om jordbruk och näringsliv. Man ville vara med och påverka allting. Skaraborgs sällskap var bland de rikaste och politiskt mest pådrivande i landet i riktning mot liberalisering av samhället. Det hade grundats i Skara 1807 och fick senare Mariestad som bas.

I sin skrift utvecklade Torsten R. sina idéer, vilka – vad gällde skolområdet - gick betydligt längre än vad som stadgades i 1842 års riksdagsbeslut. Det var nog bra, menade han, att inrätta en folkskola i socknen, men det räckte inte. En ensam lärare kunde inte klara av att undervisa hur många elever som helst. Nej, man borde hänga på socknarnas indelning i rotar och bygga byskolor, som någorlunda bekvämt kunde nås av barnen i ett upptagningsområde. Han gav också detaljerade synpunkter på själva undervisningens innehåll och framhöll vikten av kroppsövningar i samband med undervisningen. Han ansåg även att folkskolan borde utökas med en fortsättningsskola (överskola) efter den obligatoriska, kanske inte i varje socken, men genom samverkan, några grannsocknar emellan.

När Torsten R. studerade i Uppsala på 1810- talet kom han i kontakt med Erik Gustaf Geijer. Denne var nästan en generation före Torsten och redan etablerad vid universitetet, men de sägs ha blivit vänner vid den tiden och den vänskapen odlades därefter i många år. Geijer var fortfarande konservativ, mån om att vårda traditioner vid universitetet och i riket. Senare utvecklades han i liberal riktning och blev ivrig förespråkare för nyordningar i samhället. Geijer uppmuntrade Rudenschöld i dennes folkskolefunderingar. Självt skrev författaren på nyårsdagen 1838:

Ensam i bräcklig farkost /vågar seglaren sig på det vida hav, / stjärnvalvet över honom lågar, nedanför brusar hemskt hans grav. / Framåt! - så är hans ödes bud; /och i djupet bor, som uti himlen, Gud.

De där raderna är inte bara poesi. Det är en programförklaring av den före detta konservative – numera (1838) liberala diktaren och samhällskritikern.

Åter till Torsten Rudenschöld: Han hade en godhjärtad familj och många inflytelserika vänner att vända sig till och föra samtal med, men han måste ju ha misströstat många gånger, eftersom det mesta han dithills företagit sig hade gått rakt åt skogen. När han var fyrtioåttio år gammal (1846) hade han ett CV som var proppfullt med misslyckanden. Men nu gjorde han ett nytt försök att driva skola. Han var kvar hos brodern på Läckö och fick av denne disponera en skolsal som hette duga (bild nästa sida). Sedan ståten och prakten undanröjts i riddarsalen, undervisade han statar- och torpar- barn, själv sittande vid ett enkelt bord och barnen i klumpigt tillsnickrade skolbänkar.

Han delade in skolbarnen i tre grupper: underläsare, överläsare och eliter. Efter ett par år i Läckö, ville han pröva idén i en hel församling – Otterstad – fick biskopens välsignelse och skrev till Kungl Maj:t och presenterade sina förslag år 1848. I brev till dottern Stina skrev Torsten R. år 1857: "Kungen verkligen öfverhopade mig med vänlighet under ett allvarligt samtal om folkskolan. Han sade mig att, oakadt hans stora intresse för folkskolan, denna dock alltid stått för honom i ett tryckande dunkel, tills jag nu genom min sista bok gjort klart för honom hur saken kan och bör redas."

Det där var ju ett gott betyg och troligen var han lite stolt. Regeringen hade redan 1853 utnämnt honom till skolinspektör över hela riket och längre fram tillbringade han

en hel del tid i riksdagen, dit han hade tillträde som adelsman. Det var skolfrågorna som ledde honom dit och det var de frågorna som tog all hans tid under resten av 50-talet. Han fick inte som han ville i alla delar. Men hans grundtankar var på väg att slå igenom. Det skulle byggas tusentals skolhus de närmaste åren och där skulle gossar och flickor, fattiga och rikare, sitta i samma salar och insupa kunskaper i ämnen av vitt skilda slag.

Riddarsalen och monument vid Läckö, över Torsten Rudenschölds gärning.

SVENSK SKOLHISTORIA I KORTFORM

Svenska barnskolor har faktiskt funnits i fyrahundra år. Från början var de enstaka och de hade inte någon stor betydelse för den allmänna kunskapsutvecklingen i landet. Men det var försök i den riktningen. Här följer en redovisning i kortform:

1617: Sveriges första barnskola – i Sigtuna. 1629: Den första skolan på landsbygden - Sundbyholm. 1640: Riksdagsbeslut – en skola i varje stad. 1686: Prästerna skulle se till att ungdomar var läskunniga. 1737: Barnen skulle vara läskunniga vid 10 års ålder. 1762: Varje socken skulle ha en skolmästare, om klockaren inte ensam klarade undervisningen. I slutet av 1700- talet fanns det totalt bara 150 fasta skolor i landet. 1812: I Stockholm fick 1 200 barn undervisning, varav 1/3 flickor - (totalt cirka 15 % av barnen). 1840/ 41 års riksdag: Regeringsförslag om folkskolestadga (antagen 1842). Det fanns då 2 308 socknar i landet och drygt tusen skolor, med ungefär lika många lärare, men mer än hälften av socknarna hade ingen undervisning alls. 1850 var reformen någorlunda genomförd, men det fanns fortfarande vita fläckar lite varstans i landet och mest vitt var det i Norrland.

Från början fanns läsning inte med på skolornas scheman. Man förutsatte att barnen lärt sig läsa i hemmen, men det räckte inte, så från 1858 började man inrätta tvååriga småskolor, vilka först år 1919 samordnades med folkskolorna. Inledningsvis var det sockenstämmorna som styrde och ställde om skolfrågorna, men i samband med 1862 års kommunreform flyttades ansvaret över till kyrkostämmorna, med en präst som ordförande. Det fanns också kombinerade skol- och kyrkoråd. Så förblev det formellt ända in på 1930- talet och i viss mån ännu längre. Vi minns säkert att prästens närvaro

var lika självskriven som "Den blomstertid nu kommer", även under 1940- talet, när det var dags att avsluta terminerna i juni månad.

EN SKOLA – EN SKOLLÄRARE

Klockaregården (1944). Där, i vänstra huset, var den första skolan inrymd.
(Dessa fyra bilder ur Finnerödjaboken).

Kyrkoherde Per Olof Carlander, med hustrun Immanuella och (infälld Olof Söderlund) samt Jacob Neander, med hustrun Kristina.

En annan olikhet nu mot förr är, att ungdomen blifvit stillsammare ej blott i andligt, utan äfven i kroppsligt hänseende. Ännu för några decennier sedan kunde man t. ex. i trakterna kring Upsala få se den studerande ungdomen ute på långa ströftåg i skog och mark eller samlad på bollplatserna eller ock under vintermånaderna på gymnastik- och fäktsalarna till stärkande och lifvande kroppsöfningar. Detta ser man nu mera sällan, och de försök, som för några år sedan gjordes af de yngre bland universitetslärarne att återupplifva dessa gamla helsosamma bruk, misslyckades alldeles.

Ur "Våra skolors inflytande på ungdomens helsa och utveckling" (1873).

Skollärarefamiljen Löfqvist och skolbarn i Körningstorp (1890- talet).

Tidiga tecken på antydan till folkskola: År 1747 skrevs det i socknens stämmoprotokoll att prästen måtte hålla examen efter predikan och att kyrkobesökarna då skulle stå kvar i sitt stolrum samt att den som inte hade lärt sina åttaåringar att läsa bok, skulle böta 16 riksdaler.

År 1775 började egentlig skolverksamhet i Finnerödja att ta form. Man tog det året emot en grundskolpeng, genom testamente av den året före avlidne brukspatronen vid Skagersholm, Arvid Wallenstam. Man donerade 6000 riksdaler till "fattiga barns undervisning". År 1785 skrevs det i protokoll att ett antal faderlösa eller fattiga barn skulle antagas och undervisas. Det var klockaren som, vid sidan av prästen, ansvarade för skolan. Prästerna hade ju alltid undervisat i sina predikstolar, men det nya (runt sekelskiftet) var att de uttalat skulle ägna tid även åt skolan, vilket innebar att ett embryo till folkskola skapades. Även bättre bemedlade barn fick plats i skolan, men de (eller snarare föräldrarna) fick betala för sig.

En klockare som tidigt på 1800- talet gav avtryck i Finnerödja sockens skolhistoria var Johan Erasmus Carlberg. Han kallades "klockare och skolmästare". Jag fortsätter här att oblygt ta fram mera från den skattkammare som kallas Finnerödjaboken. Utdraget på nästa sida är hämtat från sockenstämmoprotokoll den 2 november 1806. Där framträder en bra bild av var skolan befann sig i utvecklingen och i vilken miljö den fanns. Det framgår också att skolan redan hade ett anseende i socknen.

Skolan kostade pengar och sådana var det inte gott om i början av 1800- talet, utom hos vissa enskilda personer. En sådan var brukspatron Georg Camitz på Skagersholm. Denne var framsynt och i Hova fanns kyrkoherde Per Olof Carlander, som hade samma inriktning och var förståndig nog att be brukspatronen om hjälp med ekonomin. Resultatet blev ett generöst avtal. Med förbehåll om medinflytande, skänkte Skagersholms Bruk mark och lovade att bekosta byggnadsmaterial och betala löner,

för att uppföra en skolbyggnad vid Körningstorp samt att, med tidigare donationer som grund, anställa och avlöna en ”duglig och till uppförandet oklanderlig barnalärare”. Så kom det sig att det var brukspatron Camitz som utnämnde Finnerödja sockens förste, renodlade lärare och det hände år 1834.

»Klockaren och Scholmästaren *Carlberg* förekallades och ärhindrades på det ömaste af Kyrkoherden om Sina Plikters uppfyllande såsom Barn-Lärare, både i afseende på Själfva undervisningen och den högst nödvändiga ordning, anständighet och Snygg-het bland Schol-Barnen, hvarigenom deras kundskap rättel. meddelad, ej allenast ökes, utan äfven Sederna förbättras: *Carlberg* fick äfven en lika öm som alvarlig tillsägelse och ärhindran, at med egit exempel af ett Gudfrugtigt och dygdigt upförande föregå Barnen, hvilket alt han lofvade at under beständig omtanke och flit, med Guds hjälp, ställa sig til noga efterrättelse. Läsningen vid scholan börjar i morgon 8 dar til, som är den 10 förstkommande Novemb. och fortsättes sedan til midsommar nästa år och så framgent årligen, hvarunder likväl efter vanligheten vid alla Scholor, Barnen ärholla någon så kallad Schol-Lof vid Jul, Påsk och Pingst. Vid nysnämde tid, då läsningen börjat, få äfven de til fritt underholl i Scholan, under Schol-Terminen, utnämde Barn därstädes inflytta; och hade man til *Carlberg* och hans hus det säkra förtroende, at de nu och framdeles, på bästa sätt, husholla med det matförråd, som til Barnens föda blifvit dem öfverlämnat, äfvensom at desse i alt öfrigt, med al ömhet och Sorgfällighet, blifva eftersedde, Renhollne och vårdade, hvarigenom afsigten med denna Schol-Inrättning: *Guds ära samt människors uplysning och förbättring til Samhällets trefnad och Sällhet* säkrast vinnes. Af scholæmedlen upköpes med det första 6 st. A. B. C. Böcker, 6 d:o Catecheser och 3 Psalm Böcker — för mer försigkomna Barn anskaffas framdeles andra tjänliga Böcker.»

Den nye läraren hette Johan Svenzon och han skulle fortsätta i den tjänsten i nästan fyrtio år. Från början var han inte examinerad folkskollärare, men det var en brist han undanröjde år 1850, då han formellt tog examen i Skara. Johan Svenzon hade sin bas i Körningstorp, men bedrev därutöver så kallad ambulatorisk skolverksamhet. När terminen i hemmaroten var klar, begav han sig, tillsammans med klockaren, ut på en undervisningsturné till andra rotar i socknen.

Utifrån vår tids skol(o)väsen, skulle man kunna säga att Körningstorp var en privatägd friskola, förhoppningsvis utan vinstintressen. ☺ Skolan var också fri i den bemärkelsen, att den var gratis för fattiga elever. Både i Körningstorp och under sitt ambulerande ute i socknen var verksamheten synad och godkänd av kyrkoherden i Hova och av biskopen i Skara stift.

År 1855 skrev prosten Carlander brev till Torsten Rudenschöld: ”Å Hofva, Älgarås och Finnerödja skolstyrelsers vägnar (önskas), att herr grefven behagade, så snart tillfälle därtill gifves, komma hit och bistå oss med sina erfarna och upplysta råd i afseende på vårt skolväsendes ändamålsenligaste ordnande och utveckling”.

Så där höll det på år ut och år in till i slutet av 1860- talet. Då hade Finnerödja blivit en egen socken och skolfrågorna var församlingens och sockenprästens område.

Närmast ska vi rätt så detaljerat följa skolfrågorna under den dryga tioårsperiod, då hela verksamheten byggdes upp. Min ambition är att skriva så lite som möjligt i det

avsnittet, för att ge plats åt pastorernas vassa pennor. Kanske måste man inte läsa varje ord som står där, men det vore synd att låta bli, för det är skrivkonst av klass.

Skollärare Johan Svenson och hans hustru Stina Cajsa.

Lärlarinna Jenny Dahlin- Karlsson och hennes småskolebarn vid Körningstorp.

Här är syftet främst att visa huset i bakgrunden, där småskolan var inrymd. Det är Finnerödja sockenstuga. Där hölls alla de sammanträden som redovisas i fortsättningen. Huset brann sedermera ner till grunden (1935).

UTVECKLING - STEG FÖR STEG

På den här specialkomponerade kartan ser vi de åtta folkskolornas ungefärliga lägen:

Generalstabskartor från 1800- talet.

Kvarntorp (Qvarntorp) var Östergårds rotes skola och Bäckedalen – som länge kallades Hallebäcken - var Vålvattnets. Någorlunda centralt i socknen låg Åna, som var Paradis/ Gates rotes ansvar samt Körningstorp, i stamroten (kyrkroten). Anderstorp var en småskola i Paradis/ Gate rote. Vallsjö rotes skola låg uppe på åsen i Vallsjöbol. I Finnefallet och Björkmarken fanns skolor, vars namn överensstämde med rotenamnet och Ramsnäs rotes skola låg i Ullsandsmo.

Häfte för folkskolan Tidigt 1900- tal.

Somliga av kyrkans lokala företrädare skulle behövt den här kursen. Fast skriva kunde de, på sitt sätt - - - och det var inte illa. Ni kommer att förstå hur jag menar.

Läsanvisning: Citerad text skrivs
med detta typsnitt (utan citationstecken).

När riksdagen klubbade folkskolestadgan år 1842 var det ingen som trodde att genomförandet skulle ske omedelbart. "Rom byggdes inte på en dag", hette det i ordspråket och då är steget till hemmanet Rom i Finnerödja socken rätt så långt, men i alla fall börjar vi där, med följande:

Kyrkostämma 8 november 1867

Bifölles enhälligt Jan- Erik Erikssons i Långstorp, jämte Lassåna Bruks ägares anhållan att, då de nu hava för avsikt att vid hemmanet Rom uppföra ett eget skolhus, bliva, jämte de hemman och lägenheter som till denna byggnad bidraga, befriade från byggnadsskyldighet och underhåll av de skolhus, som uti socknens övriga delar möjligen komma att utföras.

Alla vägar bar inte till Rom i Finnerödja, men vi kan konstatera att reformen har tjugofem år på nacken och i Finnerödja socken ligger man nu i startgroparna när det gäller skolhusen. Det är kyrkan och församlingen, med kyrkoherden i spetsen, som ansvarar för skolan. Det hålls kyrkostämma tre- fyra gånger om året och där är skolfrågorna mycket på tapeten. Det finns även ett skolråd (kombinerat med kyrkoråd) med ledamöter från socknens skilda delar (rotarna).

Kyrkostämma 28 oktober 1868

§ 2: Tvenne småbarns ambulatorer skola antagas med skyldighet för hvardera att undervisa 201 dagar i småskolorna - - -

§ 3: På begäran av distriktets skolinspektör framställde undertecknad nödvändigheten av att i socknens skilda delar uppföra lämpliga skollokaler. Alla insåg behovet härav, men häpnade för den dryga kostnaden, synnerligast under kommande svåra och hårda år. Efter en längre överläggning härom, förenade sig alla uti den önskan att tjänliga skolrum böra inom varje läsrote så småningom på socknens gemensamma kostnad uppföras, varom dock nu icke kunde fattas något beslut till följe av fåtalet närvarande. Ämnet bör under nästa år ytterligare handläggas.

Det var vargavinter i Sverige år 1867. Snön låg kvar långt fram i maj månad ända nere i Götaland och under sommaren regnade det oupphörligt. Året efter blev sommaren extremt varm och torr. För mycket och för lite innebar missväxt och hungersnöd i landet. Det kyrkopolitiska klimatet för utsvävningar i form av skolhus var förstås kärt under de omständigheterna. Det kan även uttryckas som att intresset var svalt, på gränsen till iskallt.

Fast, nödår eller inte: skolinspektörens piska ven - - - kanske inte - - - men den fanns säkert i den lokala församlingens medvetande, medan morötterna var utsatta för missväxt åren 1867- 1869.

Utvandring till Amerika började nu bli en allt vanligare metod att undkomma fattigdomen och svälten och det påverkade socknens invånarantal och antalet skolbarn.

Kyrkostämma 26 oktober 1868

§ 1: I överensstämmelse med fattat beslut vid kyrkostämman den 8 november 1867 föredrogs nu åter frågan om uppförande av skolhus inom hvarje af socknens läsrotar. Efter

en längre överläggning stannade samtliga närvarande byggnadsskyldige enhälligt vid följande beslut. Sju (7) nya skolhus skola, så fort som möjligt, uppföras på, i medelpunkten och vid farbar väg belägna ställen inom Östergårds, Vålvatts, Björkmårks, Paradis, Ramsnås, Finnefalls och Vallsjö rotar.

Hvarje rote uppför och underhåller sitt skolhus och de hemman, som, enligt nu upprättad, särskild längd, blifvit till hvarje rote anslagne, tillsläppa alla behöfliga trämaterialier, men erhålla till hvarje byggnad af gemensamma medel ett kontant bidrag af 300 rdr. rmt. hvilka skola användas till inköp af öfriga nödiga materialier - - - .

För att, efter barns antal, någorlunda bestämma byggnadernas storlek valdes en byggnadskommitté - - - . Hvad gamla skolhuset i Finnerödja beträffar, kunde för närvarande intet beslut fattas, utan kommer öfverläggning därom att framdeles företagas - - - .

Innan Olof Söderlund satte punkt hade stämman gått igenom alla hemman i respektive rote och listat dessa, med stamroten som nummer ett (1) och den sista, Vallsjö rote, som nummer åtta (8).

Året efter beslutades att stamroten ensam skulle stå för kostnader som hängde ihop med "gamla skolhuset" som omtalades här uppe.

Kyrkostämman 30 december 1869

§ 2: Till skollärare för instundande år antages, utom ordinarie läraren J. Svenson, klockaren L. Wallgren, med aflöning 1. 25 rdr. rmt. per dag, Peter Ekman, med aflöning 1.00 per dag och Peter Andersson, dito. Läsningen fördelas sålunda, att hvarje lärare läser 6 månader, men skulle tiden behöfva förlängas i någon av de större rotarna, tillkommer denna tid Peter Ekman. Svenson läser i Kyrko- och Björkmårks rotar, Wallgren i Ramsnås- och Vålvatts rotar, Ekman i Östergårds- och Paradis rotar och Peter Andersson i Vallsjö- och Finnefalls rotar.

Kyrkostämman 25 oktober 1870

I afseende på utgifterna för folkskolan under nästkommande år, beslutar församlingen att, i likhet med hvad som för innevarande blifvit bestämdt, utdebitering skall ske af 5 öre per fyrk, däraf 2 till aflöningar och 3 till de beslutade skolhusbyggnaderna - - - .

Anmärkning: "5 öre per fyrk" var en beräknad skattesats, knuten till hemmanen.

Kyrkostämman 30 december 1870

§ 1: Till skollärare för instundande år antages, sedan ordinarie läraren J. Svenson tillkännagifvit sin afsikt att vid innevarande års slut med undervisningen upphöra, såsom hans vikarie, klockaren och utexaminerade läraren L. Wallgren samt till extra lärare, utexaminerade folkskolläraren J. A. Delén, med aflöning 1 rdr. Rmt. per läsdag, P. J. Ekman dito och P. A. Andersson dito - - - .

Kyrkostämman 27 oktober 1871

§ 1: Kyrkans utgifter under nästkommande år bestrides af dess inkomster, hvaremot till skollärarnes aflöning, anskaffandet af nya skolbänkar och förökad undervisningsmateriel samt till skolhusbyggnaderna, anslogos af den församlingen tillfallande vinst af brännvinsförsäljningen vid Paradistorp, sjuhundrafemtio rdr. rmt.

§ 2: De nya skolhusen övertagas af skolkassan till underhåll, så snart hvarje rote brädfodrat sitt skolhus, jemväl invändigt i skolsalen, från golfvet till fönsternas underkant - och grundmålat fönster och dörrar. Syningsmän öfver dessa arbetens ordentliga fullgörande komma framdeles att utses. Skolrådet ombesörjer förfärdigandet af nya skolbänkar och materielskåp till alla skolhusen under instundande vinter och utbjuder verkställandet häraf på

entreprenadauktion, hvarjemte tillräcklig undervisningsmateriel och sex st. stolar till varje skolhus inköpes, allt på skolkassans bekostnad.

Nu får vi nog stanna upp och fundera lite över de där skol- pengarna i första paragrafen. Minns Titus Flavius Vespasianus, en romersk kejsare (69 - 79 e. Kr.) Han införde skatt på de offentliga toaletterna i staden och myntade uttrycket "Pecunia non olet!" (Pengar luktar inte).

Har våra nutida skolpolitiker möjligen tänkt tanken att finansiera verksamheten med spritskatt? Knappast kommunerna, eftersom deras beskattningsrätt är begränsad, men beträffande statsbidragen vet man inte. Där tager man vad man haver och delar med sig, utan att bry sig om var medlen kommit ifrån.

Kyrkostämma 29 december 1871

Såsom ordinarie skollärare, J. Svensons vikarie, under nästkommande läsår tjänstgör klockaren och examinerade läraren L. Wallgren, samt till extra lärare P. J. Ekman och P. A. Andersson, hvilka sednare erhålla en rdr. rmt. hvardera för hvarje läsdag, hvarjemte genom skolrådets försorg, ännu en extra lärare med samma aflöning anskaffas.

Läsningen fördelas sålunda, att ordinarie läraren bestrider sin i lag bestämda undervisningsskyldighet och de antagna extra lärarna undervisar under åtta månader, efter följande fördelning af skolrotarne - Wallgren undervisar i Kyrko- och Välvatts rotar, Ekman i Östergårds och Vallsjö rotar och Andersson i Finnefalls- och Ramsnäs rotar. Hvar och en af dessa undervisar under fjorton dagar i den ena af de honom anvisade rotar, efter hvilket förlopp han förflyttar sig till den andra roten och undervisar lika lång tid, för att omväxling emellan rotarne kommer att ske tvenne gånger i månaden. För sålunda förorsakade besvär med flyttning, har skolkassan att till hvardera af dem utbetala 8 rdr. rmt.

Kyrkostämma 11 februari 1872

Då den redan beslutade skolhusbyggnaden inom Östergårds rote ännu icke blivit påbörjad, men under innevarande år kommer att uppföras, hade undertecknad till denna dag sammankallat församlingens röstägande ledamöter, för att öfverlägga och beakta, huruvida nämnde rotes skolhus borde inrättas så, att en möjligen blifvande andre ordinarie skollärare inom församlingen, där kunde erhålla bostad, hvarvid det beslut fattades, att bostad åt en sådan skulle därstädes beredas, i likhet med den i stamrotens skolhus, blifvit åt nuvarande skolläraren inrättad.

Östergårds skolrotes byggnadsskyldige ledamöter åtog sig att i sitt skolhus bereda förutnämnde bostadslägenhet emot ett bidrag ifrån skolkassan af etthundra rdr. rmt. förutom de redan genom kyrkostämmobeslut till samma skolbyggnad tillerkända 300 rdr. rmt.

Redan två veckor senare blev vice pastorn P. A. Helén tvungen att kalla ledamöterna till nytt sammanträde, på grund av en skrivelse från folkskoleinspektören N. J. Kylén. Denne hade tillskrivit domkapitlet och föreslagit att det borde inrättas ytterligare två skolor (eller åtminstone en) i socknen, eftersom skoldistriktet var så vidsträckt.

Kyrkostämman var enig i att sätta sig emot detta förslag.

Kyrkostämma 14 juli 1872

§ 1: Att afsyna det i Vallsjö rote nyuppförda skolhuset valdes hemmansägarna Anders Svensson i Slättsbohl och Carl Fredrik Pettersson i Bråten, hvilka inom 24 dagar skola till pastor inkomma med rapport.

Kyrkostämma 30 oktober 1872

§ 6: Beträffande frågan om ved till skolhusen, fattades det beslut att hvarje läsrote fick draga försorg om nödig veds tillhandahållande för sitt skolhus och äga rotens medlemmar, å af skolrådsledamoten inom varje rote utlyst sammanträde, sjelfva överenskomma och besluta om lämpligaste sättet för vedens anskaffande och fördelning.

Kyrkostämma 30 december 1872

§ 2: Till biträdande lärare för nästa läsår antages: Klockaren och orgelnisten L. Wallgren och skolläraren P. J. Ekman, hvilka hvardera erhålla en rdr. rmt. 50 öre för hvarje läsdag samt skolläraren J. Nilsson från Edsberg, som erhåller en rdr. rmt. 25 öre för varje läsdag. Dessutom utbetalas av skolkassan till hvardera lärare åtta rdr. rmt. i likhet med förra året.

§ 3: Undervisningen i de särskilda skolorna, som börjar första veckan i nästa mars månad, fördelas sålunda: a) Den ordinarie läraren börjar i Paradis rote och slutar i stamroten b) Wallgren börjar i Björkmars rote och slutar i Vålvatts. c) Ekman börjar i Wallsjö rote och slutar i Östergårds. D) Nilsson börjar i Ramsnäs rote och slutar i Finnefalls rote. Dessutom håller hvarje lärare hvar fjortonde dag ordentliga lex- förhör i de rotar, där undervisningen icke pågår.

§ 4: Upplästes en från folkskoleinspektören inkommen promemoria, däri den önskan uttalades - 1o) att församlingen delades i minst 4 skoldistrikt - 2o) att för hvar och ett af dessa distrikt, anskaffas en duglig, examinerad skollärare eller lärarinna samt 3o) att minst en småskola inrättas. Häröfver förklarade sig församlingen enhälligt, att f. n. då församlingen haft och har så många och stora utgifter i och för dess skolor, intet vidare kan göras och ej heller bör synas af behovet synnerligen påkalladt, då tvenne lärare äro examinerade och en tredje kan anses fullt jemngod med flertalet af examinerade.

Kyrkostämman är enig: Nu får det räcka med de åtaganden man redan beslutat om i församlingen. Folkskoleinspektören får tycka vad han vill. Något ska vi väl få bestämma själva, utan inblandning av främmande förståsigpåare. Så gick troligen diskussionen den där måndagen före nyårsaftonen 1872 i Finnerödja sockenstuga.

Kyrkostämma 2 mars 1873

§ 2: - - - då fråga nu är, om att tillsätta en examinerad folkskollärare, hade, sedan platsen i laga ordning hade blifvit kungjord ledig, skolrådet i följande ordning uppfört de tre kompetenta sökande, hvilka före ansökningstidens utgång anmält sig - 1o) Skolläraren Axel Wilhelm Ungert från Järnboås socken i Örebro län - 2o) Skolläraren Jacob Neander från Tived - 3o) Skolläraren Johan Albert Delén från Hofva.

§ 3: Vid denna dag anställt val för återbesättande af lediga, flyttande folkskollärare-befattningen i Finnerödja församling, erhöll den å andra förslagsrummet uppförde, skolläraren J. Neander från Tived, alla de afgivna rösterna, hvadan han är till nämnde befattning antagen. Skolande protokollsutdrag häröfver honom, J. Neander, såsom fullmakt å tjensten meddelas.

Vid nästa stämma - i maj månad - noterades det i protokollet att "af biskopen anbefalld så kallad helgmålsringning" skulle ske klockan sju på kvällen under sommaren och klockan sex under vintern. Så har vi fått ett datum och klockslag för denna befallning. Kyrkklockan hördes vida omkring. Vid tjänlig vind (ostlig) kunde den höras, om än svagt, i en så avlägsen rote som Vallsjöbol.

Här ser vi tre tämligen jämnåriga herrar:

Biskop Butsch, född 1800, Torsten Rudenschöld, född 1798 och Jonas Waern, född 1799.
(Foton från olika åldrar).

Tillsammans med kyrkoherde Per Olof Carlander (foto, sidan 15) som också var jämnårig (född 1799) var detta en kvartett som kände varandra väl ända sedan studieåren i Uppsala och de träffades, brevväxlade och utbytte åsikter. Biskopen beskrivs som mild, tolerant och konservativ, men trots detta öppen för reformer. Han var positiv till folkskolan och det var de andra också. Under sin långa ämbets tid (1837-1875) hann biskopen med att vara konfirmationslärare för Josefinas och Oscar I:s barn. I mitten av seklet blev han föreslagen som ärkebiskop, men avböjde med motiveringen: "Jag älskar lugnet och skuggan!" Min personliga tanke är att Carlander – om Butsch blivit ärkebiskop – hade legat bra till för biskopstjänsten i Skara. Han hade definitivt kvalifikationerna.

Det är rimligt att tro att de fyra herrarna särskilt ivrigt bidragit till utformningen och genomförandet av skolutbyggnaden i Hova och Finnerödja. Rudenschöld, Waern och Carlander hade alla anknytning till socknen, Rudenschöld som uppvuxen i Gudhammar och Bjertorp, Waern som bosatt på Valaholm och Carlander som kyrkoherde i Hova. Butsh var kommen från Borås, om det nu har någon betydelse, men hans biskopsrevir sträckte sig ända upp i Tiveden.

När vi fortsätter att läsa protokoll, ser vi att det går framåt, sakta och metodiskt.

Kyrkostämman 13 oktober 1873

§ 4: Besluts ytterligare uttaxering af 200 rdr.rmt. beräknadt att täcka omkostnaderna för skolhuset i Paradis rote, som under nästa år, enligt ett fattadt beslut, skall målas, tapetseras, väggarna förses med förhydningspapp och utvändigt rödfärgas.

Senare, under sammanträdet, beslutades att alla de övriga skolhusen skulle bli föremål för samma omsorg, till samma beräknade kostnad.

§ 7: Den ordinarie folkskolläraren erhåller vedbrand för ett år – 65 rdr. rmt. som utbetalas af skolkassan och uttaxeras i likhet med öfrige kommunalutskylder å jordbruksfyck.

Kyrkostämman 14 december 1873

§ 1: Församlingen beviljade enhälligt en af Per August Andersson i Bäckekärr framställd begäran att få bo i ett rum i skolhuset vid Åna, till nästa april, mot erläggande till skolkassan, för hyra, 6 rdr. rmt. och förband sig Andersson att noggrant vårda skolhuset och varsamt förfara med eld. Andersson äger rättighet att genast inflytta i nämnda skolhus, sedan först en mindre reparation å skorstenen blifvit verkställd, hvilket skolrådsledamoten Sven Johnsson i Tholsgården skulle ombesörja.

Per August Andersson framstår lite som skolvaktmästare i texten!

Kyrkostämman 29 december 1873

§ 2: Till biträdande lärare vid församlingens skolor för nästa läsår utsågos: Klockaren och orgelnisten L. Wallgren samt P. J. Ekman och J. Nilsson och bestämdes deras lön, i ett för allt, utom husrum och vedbrand, till tre hundra (300) rdr. rmt. för hvardera, mot skyldighet att läsa 8 månader under året.

§ 3: Undervisningen i de särskilda läsrotarna fördelas sålunda 1o) Ordinarie läraren börjar i stamroten och slutar i Paradis rote – b) Wallgren börjar i Vålvatts rote och slutar i Östergårds – c) Ekman börjar i Finnefalls och slutar i Wallsjö rote – d) Nilsson börjar i Björkmårks och slutar i Ramsnås rote. Undervisningen pågår å hvardera stället under fyra månader. Lexförhör hålles i likhet med förra året.

§ 6: Till lön åt bibliotekarien, f. d. skolläraren J. Svenson, anslogs för nästa år hela den inkomst som tillfaller bibliotekskassan genom inbetalda afgifter för utlånta böcker.

Kyrkostämman 21 oktober 1874

§ 5: Under loppet av nästa år skall skolhuset i Finnefalls rote målas, tapetseras och väggarna invändigt förses med förhydningspapp samt utvändigt rödfärgas, hvarjemte skolhuset i Wallsjö rote åtminstone utvändigt skall rödfärgas och om möjligt är, äfven invändigt författas i lika skick som Finnefalls skolhus.

§ 6: Den ordinarie folkskolläraren skall hedne efter årligen, till i lagföreskrifven nödig vedbrand, erhålla ett hundra (100) kronor, som till honom utbetalas af skolkassan.

§ 7: Väckt fråga, om ändring med vedhållning inom de särskilda läsrotarna, förföll, hvadan beslutet vid stämman den 30 oktober 1872, § 6, fortfarande skall gälla till efterrättelse.

Det där sista innebar att respektive rote fick sköta uppvärmningen bäst de ville. I paragrafen före lägger vi märke till att pastor J. H. Sylvén skriver kronor i stället för riksdaler. Myntreformen (1873) har fått genomslag äfven i Finnerödja socken! Troligen kallade man fortfarande "kronan" för "riksdaler" i vardagslag. Sådana benämningar har förmåga att leva vidare. Jag minns att man, fortfarande, på 1940- talet, kallade "enkronan" för "riksdaler" och "tjugofemöringen" för "tolvskilling". – Kan du låna mig en riksdaler? Nej, men en tolvskilling kan jag kanske undvara!"

Här har redovisats en lång rad av beslut och ställningstaganden av kyrkans stämman. Det kan möjligen uppfattas som petigt, men jag har med avsikt tagit med de många paragraferna. Genom att ta del av språket och ordvalet får man en bra uppfattning om, hur man resonerade vid den tiden samt begrepp om att skolan tog väldigt mycket

plats i församlingens sammanträden. I nästa stycke ska vi presentera några människor som var med och fattade beslut.

Kyrkostämma 29 december 1874

§ 2: I församlingens gemensamma kyrko- och skolråd voro följande ledamöter i tur att avgå: Anders Larsson i Slättsbol, Anders Jansson i Wagnilstorp, Sven Johansson i Tholsgård, Jan Peter Eriksson i Wallsjöbol och Viktor Andersson i Gatan. I deras ställe invaldes nu: Lars Erik Eriksson i Häfden, Lars Jan Jansson i Qvarntorp, Carl Isak Andersson i Jonsgård, Magnus Gustafsson i Wallsjöbol och Carl Johansson i V:a Finnerödja. Kvarstående ledamöter äro: Kyrkovärden Lars Erik Johansson i V:a Finnerödja, A. G. Olofsson i Eriksåsen, A. G. Andersson i Backgården, Carl Gustaf Carlsson i Barrud och Carl Johan Eriksson i Långsbråten.

§ 3: Till revisorer, som skola granska de under pastors vård ställda kassor och räkenskaper, valdes: Hemmansägaren Jan Andersson i Borgan, bruksförvaltaren J. Funch och bruksägaren C. Burén på Wallsjö.

Jag tillåter mig följande personliga kommentar: Carl Gustaf Carlsson i Barrud, här uppe, är morfars far (MFF) och Jan Andersson i Borgan, är farmors morfar (FMMF). Kort efter det sammanträdet avled Jan Andersson, i januari 1875. Han ersattes då av Jacob Neander som revisor.

På det här sammanträdet fick de tre biträdande lärarna förlängda kontrakt, med oförändrad lön det kommande året. En småskollärare ska anställas. Hon kommer att undervisa två månader i Gate samt därefter lika länge i Finnefalls, Paradis och Östergårds rotar. Till ny sockenbibliotekarie valdes J. Neander.

I början av varje år delade församlingen ut en skolpeng till "fattiga skolfri- barn". Skagersholms egendom donerade det här året (1875) ett hundra kronor och församlingen lika mycket. Sammanlagt fick aderton familjer bidrag om 5- 15 kronor. Men det var villkorat.

Kyrkostämma 28 februari 1875

§ 2 : För att bekomma dessa medel äro barnen skyldiga att begagna undervisningen minst 4 månader af året samt dagligen ordentligt sig i skolan infinna och sig där väl skicka.

§ 4: Till småskolelärarinna antogs tills vidare enda sökanden Emma Hårleman från Skara. Och uppdrogs åt skolrådet att ombesörja bostad åt henne. Husrum kan erhållas i de skolor, där hon kommer att undervisa.

Kyrkostämma 15 augusti 1875

§ 2: Att afsyna skolhusbyggnaden vid Hallebäcken och till pastor aflemna synprotokoll, valdes hemmansägaren Viktor Andersson i Gatan och snickaren Alfred Bodin i Brinkekärret.

§ 3: Till hägnadens afsynande vid skollärarebostället valdes kyrkovärden Lars Erik Johansson och hemmansägaren Carl Johansson i Ö: a Finnerödja.

Kyrkostämma 12 september 1875

§ 3: En från folkskoleinspektören, herr doktor Åke Belfrage, ankommen skrifvelse, deri förordas att församlingen ville förvandla sina biträdande skolor till lagliga folkskolor, upplästes och uppmanades församlingen att häröfver yttra sig samt fatta beslut.

- - - Beslöts att tvenne af församlingens biträdande skolor skulle förvandlas till lagliga flyttande folkskolor. Och skall en blifvande lärare i den ena af dessa skolor hafva sin bostad i skolhuset vid Qvarntorp. Hvad den andra skolan beträffade, så gjorde församlingen det

uttryckliga förbehåll, att den blifver förenad med klockaren och orgelnisten samt att läraren kan hafva sin bostad i Klockaregården, hvarjemte församlingen förklarade sig icke kunna eller vilja, till den läraren som kommer att innehafva dessa förenade tjänster utbetala mer än den kontanta lönen och nödig vedbrand - - - .

§ 4: I enlighet med skolrådets förslag, beslutade församlingen att ytterligare en småskola, med skicklig lärarinna, skall inrättas och att den träder i verksamhet nästa år.

Kyrkostämma 27 oktober 1875

§ 4: Med anledning av Kongl. Majts nådiga kungörelse af den 16, sistlidna juni, angående lönetillskott af allmänna medel åt lärare vid folkskolor och småskolor, däri skoldistrikt tillerkännas ett årligt bidrag, motsvarande två tredjedelar af den lön läraren, förutom husrum, vedbrand och kofoder, åtnjuter.

Beslöts nu att ordinarie folkskolläraren J. Neanders årliga lön skulle höjas med ett hundra (100) kronor samt att hvardera af blifvande lärare i församlingens nybildade folkskolor skola i årlig lön åtnjuta sex hundra (600), alla med skyldighet att undervisa den i lag beslutade tiden, eller minst åtta månader.

§ 5: Den årliga lönen till lärarinnan i den nybildade småskolan bestämdes till två hundra (200) kronor - och med skyldighet att undervisa minst 8 månader af året.

§ 8: Beslöts att skolhusen, såväl i Wallsjöbol som Qvarntorps skola, under nästa år, i enlighet med kyrkostämmobeslut 13 oktober 1873, målas och tapetseras samt väggarne förses med förhrydningspapp, börande detta verkställas med först nämnda skolhus redan under nästinstundande vinter.

Kyrkostämma 27 december 1875

§ 2: Vid denna dag anställt val till ordinarie lärare vid den nybildade, flyttande folkskolan, som skulle förenas med klockare- och orgelnisttjensten, hvaldes enhälligt ende sökanden, klockaren och orgelnisten härstädes, Lars Wallgren - - - .

§ 3: Till vikarierande folkskollärare vid den andra nybildade, flyttande folkskolan, valdes skolläraren O. J. Ekman, som har att uppbära hela den till denna tjänst bestämda lön - - - .

§ 4: Två småskollärarinnor antagas tills vidare: Hilda Andersson från Främmestad och Augusta Nilsson i Svenstorp, hvarjemte ynglingen Gustaf Manfred Wallgren antogs att bestrida undervisningen i den ena småskolan, tills Augusta Nilsson har afslutat sin kurs vid småskolläraryrkesseminariet i Skara.

Man beslutade vidare att de fyra folkskollärarna skulle fortsätta att undervisa efter samma plan som tidigare och i småskolorna skulle det under 1876 bli tre månaders undervisning i Gate, Paradis, Östergårds och Finnefallets rotar och två månader i Wallsjö och Vålvattnets rotar.

Kyrkostämma 17 maj 1876

§ 4: Församlingen medgaf att sockenstugan i nödfall får begagnas för undervisningen i stamrotens småskola under den tid då nämnda rotes skolhus inte är upptaget af de barn som tillhöra folkskolan eller då undervisning i såväl små- som folkskolan samtidigt måste ske.

Dock ankommer det stamroten att ansvara för den skada som möjligen kan uppkomma samt tillsläppa nödig vedbrand, i händelse undervisningen kommer att pågå under någon tid, då eldning behöfves.

Kyrkostämma 30 juli 1876

§ 2: Vid denna dag anställdt val till ordinarie lärare i den ännu otillsatta nybildade flyttande folkskolan inom församlingen, valdes enhälligt ende sökanden och å förslaget uppförde, vikarierande folkskoleläraren härstädes, Per Johan Ekman - - - .

Kyrkostämma 1 oktober 1876

§1: Till syningsmän, som skola afsyna skolhusbyggnaden i Ullsandsmo och till pastor inlemna syneprotokoll, valdes hemmansägarne Anders Svensson i Slättsbol och Johannes Johansson i Slättsbol.

Kyrkostämma 23 oktober 1876

§ 5: Småskolläraryn Augusta Nilsson erhåller i årlig lön 250 kronor och Tilda Andersdotter från Främmostad antages fortfarande till småskolläraryn, med lika lön, 250 kronor, därest hon aflägger småskollärarynneexamen, men i annat fall blifver lönen 200 kronor och kommer hon då att undervisa endast till dess en examinerad läraryn blifvit antagen.

§ 6. Då under innevarande år, af förekommen anledning, skolhuset i Qvarntorp icke blifvit måladt, tapetserat, med mera, så beslöts nu att såväl nämnda skolhus som skolhuset vid Hallebäcken, under nästa år skola målas, tapetseras och väggarne förses med förhådningspapp samt utvändigt rödfärgas.

Kyrkostämma 28 december 1876

§ 2: Till ledamöter i församlingens gemensamma kyrko- och skolråd, i stället för A. G. Andersson i Backgården och Carl Gustaf Carlsson i Barrud, som voro i tur att afgå, valdes hemmansägarne Viktor Skogman i Bergsmossen och Carl Johan Johansson i Ullsand.

§ 5: Undervisningen i församlingens skolor - - - beslöts att endast den förändring skulle vidtagas i roteindelningen, att folkskollärare P. J. Ekman utbyter Finnefalls rote emot Östergårds och behåller Wallsjö rote - - - . Åt skolrådet uppdrogs att på bästa sätt ordna och besluta om undervisningen i de öfrige läsrotarna..

FRÅN SKOLINSPEKTIONEN

i Skara stift - C. O. Klefbeck och Åke G. L. Belfrage

En publikation "Berättelser om folkskolorna i Skara stift", som avser åren 1872-1876, är proppfull med information om skolverksamheten i Västergötland. Här redovisas några citat och en del statistik från denna.

I: Inom inspektionsområdet, som omfattar 9 pastorat, med 25 skoldistrikt, finnas en flyttande och 25 fasta folkskolor samt 29 fasta och 6 flyttande småskolor. Vid folkskolorna tjenstgöra 25 lärare och en läraryn, alla vederbörligen examinerade. Undervisningen vid småskolorna ombesörjs af 8 lärare och 27 lärarinnor.

II: Ännu klaga lärarne öfver, att barnen utan anmaldt förfall än kortare, än längre tider uteblifva från skolan. Såsom orsak till dessa försummelser uppgåvos nu som förut, än fattigdom, än vallgång.

I kapitel VI berättas att följande skolämnen förekommer: Kristendomskunskap, modersmålet, historia & geografi, naturlära, räknekonst, geometri & linearritning, sång

och trädgårdsskötsel. Skolinspektören värderar utvecklingen i undervisningen och talar om vilka läroböcker som används.

XI: Alla fasta, så och den flyttande folkskolan, samt 23 af småskolorna, äro med egna lokaler försedda.

XII: I allmänhet får pastor ensam draga tyngsta bördan med tillsynen öfver skolorna. För att i någon mån underlätta den samma, har jag uppmanat skolrådsledamöterna att turvis hvarje vecka besöka skolan samt att uti journalen eller i en uti skolan befintlig liggare anteckna dagen för besöket.”

I en följande del redovisas statistik.

I: Inspektionsområdet, som omfattar ungefär halfva Skaraborgs län, med en ytvidd af 35 qv. mil, sträckande sig utmed Venerns kust, ända från Gullspång i norr, till Halle- och Hunneberg i söder, innehåller 44 pastorat, med 100 socknar, fördelade i 82 skoldistrikt, hade vid 1876 års slut 114 284 invånare, af hvilka 18 970 voro skolpliktiga barn från 7 till 14 års ålder, för hvilkas undervisning nu finnas 111 folkskolor (100 fasta och 11 flyttande), 11 mindre skolor (6 fasta och 5 flyttande) samt 121 småskolor (82 fasta och 39 flyttande).

”Finnerödja är deladt i 4 skolområden, med två rotar i hvarje, nemligen Gate- Paradis, Östergård- Vålvattnet, Finnefallet- Vallsjö och Ramsnäs- Björkmarken”.

1871: Totalt inom inspektionsområdet var 13 038 barn inskrivna i skolorna. Av dessa var 5 792 närvarande då inspektionen skedde. År 1876 var 17 271 barn inskrivna och av dessa 7 563 närvarande vid inspektörens besök.

Utvecklingen beskrevs som positiv, men det var långt ifrån tillfredsställande att bara hälften av skolbarnen satt i sina skolbänkar (1876). I den tidens självhushållningsjordbruk var barnen med och producerade, så snart de blivit så pass vuxna att de var mera till nytta än i vägen i det dagliga arbetet. Vi kan nog säga att frånvaron i många fall var föräldrarnas fel. Barnen behövdes hemma. Den allmänna fattigdomen bidrog också. Det kanske inte fanns skor och kläder till alla barnen i familjen. Då fick några stanna hemma och vänta på sin tur.

Efter denna redovisning om förhållandena i stort återgår vi till Finnerödjas egna skolfrågor som fanns på dagordningen.

I februari månad beslutades om bidrag till drygt tjugo familjer (drygt fyrtio barn) om sammanlagt två hundra kronor. Som vi sett tidigare, fanns det villkor förenade med bidragen.

Kyrkostämma 16 maj 1877

§ 5: Upplästes ett från godsägare, fil. dr. Ludv. Löfvenskiöld på Ingarud, bekommet, så lydande donationsbrev: "Till Finnerödja församlings skoloråd öfverlemnas härjemte ett tusen (1000) kronor, för att under namn af *Mathilda Camitz skolfond* tagas under skolorådets vårdande".

Följer noggrann beskrivning över hur dessa medel ska förvaltas. När fonden, tack vare räntor, nått upp till 1500 kr, ska premier delas ut till flitiga och förtjänta skolbarn i församlingen. Församlingen tog emot detta med öppna armar och uttryckte uppskattning över denna generositet.

§ 6: I likhet med skolorådet ansåg församlingen att det uppskjutna förslaget å målning, tapetsering, m. m. i skolhuset vid Hallebäcken, vilket företag nu underställdes kyrkostämmans pröfning, var alldeles för högt upptaget, Och måste nästa målning, m m, i nämde skolhus uppskjutas, enär undervisningen i småskolan derstädes måste börja, innan måleriarbetet kunde vara färdigt.

§ 7: Som användandet af förhrydningspapp i några af församlingens skolhus visat sig vara mindre ändamålsenligt, beslutades nu att väggarna i de öfriga skolhusen inte ska förses med dylik papp, utan skall i stället omsorgsfullt kalkrappas, innan tapeter påsättas. Här af följer att kostnadsförslagen af målaren måste ändras, innan de kunna antagas.

Kyrkostämma 23 oktober 1877

§ 6: Frågan om inrättande af ytterligare en småskola inom församlingen afslagd.

§ 7: Likaledes afslagd, frågan om förhöjning af vedpenningar till folkskolläraren P. J. Ekman.

§ 8: Beslutades att en källare nästa år skall uppföras vid skolhuset i Qvarntorp.

§ 9: Under nästkommande år skola de återstående skolhusen, nämligen i Qvarntorp och Hallebäcken, målas och tapetseras, med mera.

§ 10: Till ringare och orgeltrampare efter P. G. Skog, som med döden afgått, antogs Hans Olofsson i Kolstugan.

Denna punkt har kanske inte så mycket bäring i skolvärlden, men assistansen var såklart viktig för skolläraren och orgelnisten Lars Wallgren.

§ 11: Åt f. d. folkskolläraren J. Svenzon beviljades, såsom hjälp till vedbrand, en årlig gratifikation af 25 kronor - - - .

Kyrkostämma 28 december 1877

§ 3: Antagandet af Clara Engberg till småskollärarinna, öfverlemnades af församlingen, till skolorådets afgörande och bepröfande.

§ 4: Församlingen beslutade, att någon fortsättningsskola icke skall hållas under år 1878.

§ 6: Att afsyna skolhuset i Qvarntorp och till pastor inkomma med syningsprotokoll, valdes hemmansägarne Carl Olsson och Anders Gustaf Olsson i Eriksåsen.

§ 9: Ledamoten i församlingens gem samma kyrko- och skoloråd, Carl Johan Eriksson i Långsbråten, som nu var i tur att afgå, qvarstår ett år. I stället för ledamoten i samma råd, Lars Erik Eriksson i Häfden, vilken på ett berömvärt sätt fullgjort sina åligganden som skolorådsledamot, men till följe af separativistiska åsigter, måste avgå, valdes hemmansägaren Anders Eriksson i Häfden.

I februari var det sedvanlig fördelning av skolpenningar till behövande familjer. Det här året var det tjugosex familjer som fick dela på de två hundra kronorna.

Kyrkostämma 28 mars 1878

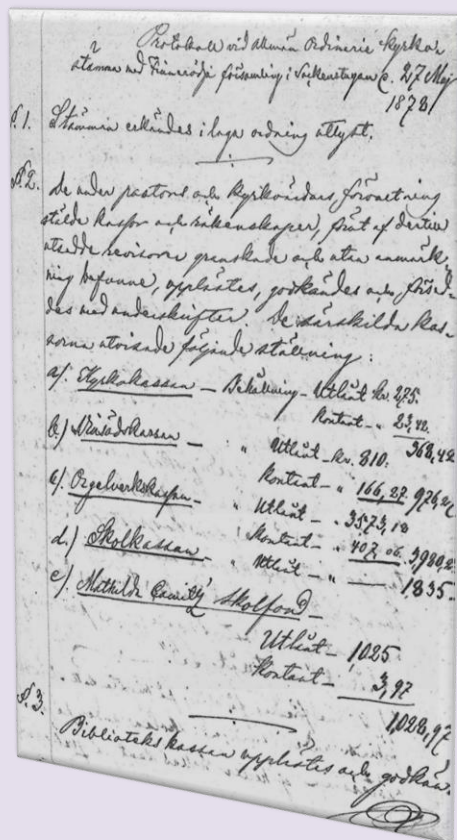
§ 2: Upplästes ett protokoll af punkt 2 i denna månad, vid afsynandet af skolhuset vid Qvarntorp af dertill utsedde syningsmän och förklarades enhälligt att nämnda skolhus befinner sig i det skick, att det ska af skolkassa öfvertagas och underhållas.

Det kan vara på sin plats att visa en originalhandling från pastor Sylvéns penna. Protokollet är från kyrko-stämma, den 27 maj 1878 och där finns en sammanställning över församlingens ekonomi.

Prästen var inte bara (självskriven) ordförande. Han skrev själv protokollet och läste senare upp dem, när han stod i kyrkans predikstol.

De protokoll vi tar del av skrevs först av Olof Söderlund, fram till 1870 och därefter, i två år, av Per Gustaf Helén samt resterande av Johan Benedictus Haqvin Sylvé.

Alla skrev omsorgsfullt och vårdat, med var sin personliga handstil som emellanåt kan vara något svårläst, men innehållet är otvetydigt på svenskt språk som det stavades vid den tiden.

De församlade kanske har tagit en paus i sin sockenstuga, men nu fortsätter sammanträdet och vi tittar vidare på sådant som har anknytning till skolan. De frågorna tog – som redan sagts - stor plats på dessa stämmor.

Kyrkostämma 27 maj 1878

§ 4: Till hägnadernas underhåll vid skollärarebostället i stamroten inköptes af skolläraren nödigt virke, hvaröfver räkning företes, som betalas af skolkassans medel.

§ 5: Församlingen delgafs ett, af kyrkans skolråd vid sammanträde fattadt, så lydande beslut: Kyrka och skolråd önskar och yrkar, att skolhusen så *litet som möjligt* upplåtes till andliga föredrags hållande af lekmanpredikanter - - - beslutade nu enhälligt att

a) Hädanefter får aldrig skolhusen öppnas för andliga föredragshållanden af andra lekmanpredikanter, än de som hos pastor företett antagliga betyg och kunnat styrka sig vara vår Evang. Lutherska bekännelse, till alla delar trogna samt efter pastors noggranna pröfning erhållit hans tillåtelse.

b) Sådana föredrag får aldrig på minsta sätt störa eller förhindra undervisningen i skolan under pågående lästernin, ej heller hållas sent på qvällarne eller inemot nätterna.

c) Inga andra än församlingens lärare och lärarinnor berättigas att hålla söndagsskola i skolhusen.

Efter en längre öfverläggning, hvarvid olika meningar gjorde sig gällande, antogs slutligen ofvannämnda beslut till alla delar. Med undantag af p. c), der den ändring gjordes, att skolhusen kan *någon gång*, efter anmälan hos pastor och då han så för godt finner, upplåtas för s. k. barnfester.

Här hettade det allt till i sockenstugan! Vi bevittnar en konflikt. Före 1870- talet hade det egentligen inte funnits några samlingslokaler, utöver kyrkan. Ville man samla människor, fick det ske ute i det fria eller i hemmen. Men här stod nu ett antal skolhus med salar som rymde en anseelig folkskara. På vardagarna var salarna visserligen besatta av läraren och hans vetgiriga skolbarn, men under övrig tid stod salarna tomma.

Folkskolornas framväxt, i form av hus, som efter hand fylldes med innehåll, skedde tämligen parallellt med frikyrkorörelsens intåg i Finnerödja sockens hagar (om uttrycket tillåts). Det var inte ett dugg konstigt att så skedde, för båda företeelserna var sprungna ur samma iver att förändra och att reformera.

Präster, som haft monopol på att predika, utveckla och tolka Guds ord, började vid den här tiden få konkurrens av det så kallade fritänkeriet. Lekmän tog till orda, till en början under rätt så provisoriska omständigheter. "Roparna" hade fått gömma sig ute i skogen, för det fanns en förordning – ett konventikelplakat - som alltsedan tidigt 1700- tal förbjöd folk att hålla bönemöten. Numera (på 1870- talet) var det inte längre ett brott att tänka fritt och många var redan anslutna till fria församlingar. De närmaste åren byggdes det bönhus både här och där i socknen. Det vi läste i protokollet här uppe (1878) visar att det fanns fritänkare bland församlingens beslutsfattare. "Så lite som möjligt" och "någon gång" har pastorn strukit under. Kanske kunde man tillåta att en barnfest hölls i skolhuset, men prästen såg nog helst att han slapp att släppa in folk i skolan och något nattsudd fick det inte bli fråga om.

Kyrkostämma 22 september 1878

§ 1: Med anledning af väckt fråga om gräfning af brunn vid skolhuset i Qvarntorp, hade till denna dag, i laga ordning, allmän kyrkostämma blifvit utlyst. Vid frågans föredragning ansågs det vara af behovet påkalladt, att en ändamålsenlig brunn gräfvdes vid nämnda skolhuset och beslutades enhälligt att denna gräfning med det snaraste skulle företagas samt uppdraget åt skolrådsledamoten L. J. Eurén uppgöra med någon skicklig brunnsgräfvare samt i öfrigt draga försorg om arbetets snara och ordentliga genomförande. Sten framköres och dagsverken utgöras af Östergårds rote, efter kallelse af nämnde skolrådsledamot, hvaremot alla kontanta utgifter utgå af skolkassan.

Kyrkostämma 27 oktober 1878

§ 6; Frågan om uppförande af ladugård och svinhus vid skolhuset i Qvarntorp avslogs för närvarande.

Kyrkostämma 27 december 1878

§ 2: Följande ledamöter i församlingens gemensamma kyrko- och skolråd voro nu i tur att afgå: Carl Johan Eriksson i Långsbråten, Lars Jan Eurén i Qvarntorp, Jonas Magnus Gustafsson i Wallsjöbol, Carl Gustaf Johansson i V:a Finnerödja och Anders Eriksson i Häfden, hvilka alla återvaldes. I stället för Carl I. Andersson i i Jonsgård, som likaledes var i tur att afgå, valdes Sven Johansson i Lillevadskärr.

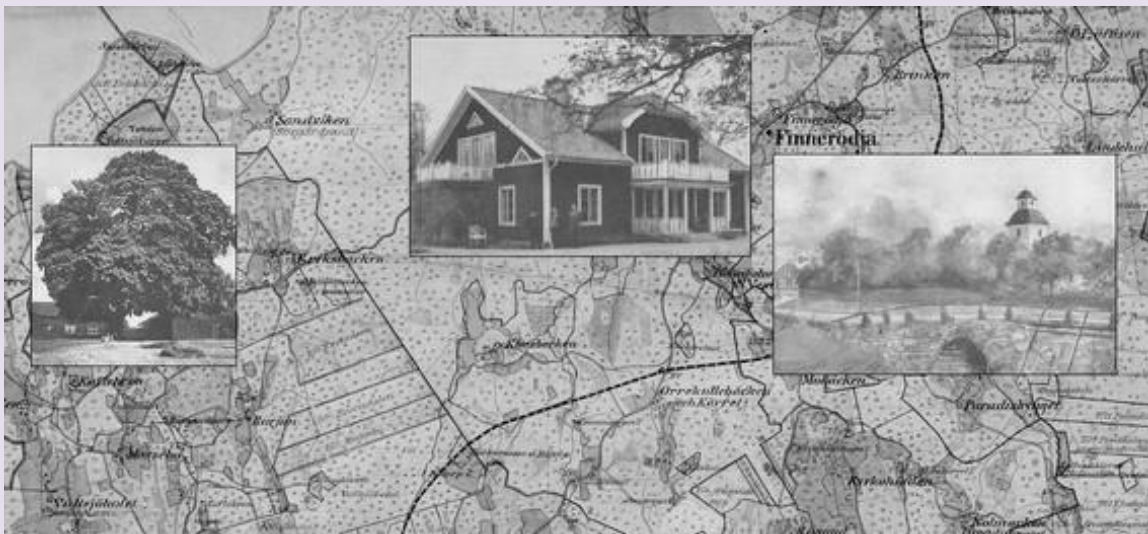
§ 4: Lärarinnornas lönevillkor förblifva oförändrade, till dess upplysning vinnes från folkskoleinspektören, huruvida småskollärarinnorna Tilda Svensson och Clara Engberg

kunna erhålla vitsord om de insigter, som enligt Kongl. Majt:s nådiga förordning af 11 januari detta år, erfordras för att komma i åtnjutande af löneförhöjning.

§ 5: Med anledning af folkskolläraren Ekmans gjorda framställning om förhöjning af ersättning för vedbrand, beslöts nu att densamma höjs tills vidare med 25 kronor, hvadan hela beloppet utgår med 75 kronor.

§ 6: Fråga om inrättandet af slöjdsal i fortsättningsskolan, enligt Kungl. kungörelse af 11 september 1877, afslogs enhälligt.

Det är tråkigt att behöva avsluta den här genomgången med ett avslag, men så blev det och jag gläder mig över att jag avstod från någon sorts vits om att hyvla i församlingens budget.

Underlag: Häradsekonomisk karta 1877- 1882. Infällda bilder ur Finnerödjaboken.

Komministrarna i Finnerödja, som var en del av Hova socken, var ända sedan slutet av 1600- talet hänvisade att bo i Kavelbron. Dessförinnan bodde de i Kyrkhävdén i ett halvt sekel och det var ju inte så dumt att bo där, om man var präst och hade kyrkan som mål på söndagarna. Det var utför nästan hela vägen, så det tog bara en kvart att gå till fots. Så blev Kavelbron övertaligt och på högsta ort i länet och stiftet blev det bestämt att det skulle passa bra att placera komministern där.

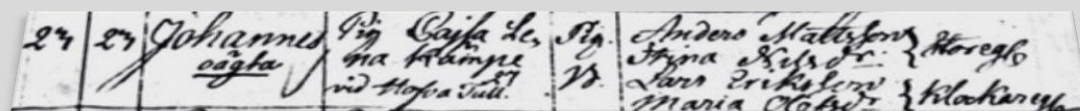
Kavelbron blev sedan komministerställe under hela 1700- och halva 1800- talet, tills brukspatronen på Skagersholm – Georg Camitz - ordnade det så, att Olof Söderlund (Finnerödja församlingss siste komminister och förste kyrkoherde) fick ett ställe att bo på, som till och med låg närmare än Kyrkhävdén. Detta ställe kallades Mon (Moholm). Man hade talat om ge pastorn ett något bekvämare viste i nära nog hundra år. Men även på den tiden förekom det mycket snack och lite verkstad, även om man inte uttryckte det så. Socknens kvarnar malde långsamt, helt simpelt!

Det förra pastors- bostället blev sedermera bostad för arrendatorer i Kavelbron och gården var en bland många där på trakten, fast lite större (särskilt 1900- talets ladugård) och det fanns en jättestor lönn på tomten och mängder av stenrösen på åkrarna. Vår familj bodde nästgårds och det var mysigt att gå dit på 1940- talet och det berodde främst på att de som bodde där var generösa och goda grannar.

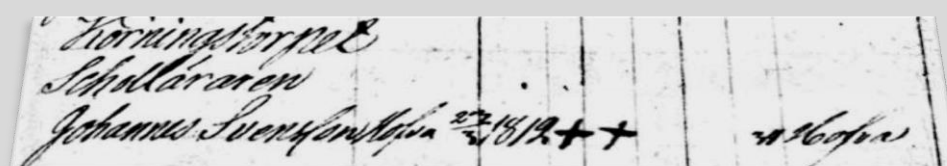
Här följer lite fakta om två personer i skolans och kyrkans tjänst:

JOHAN SVENZON – DEN FÖRSTE FOLKSKOLLÄRAREN I FINNERÖDJA

Pigan Lena Cajsa Kämpe, dotter till änkan Annika Jansdotter och framlidne maken Olof Kämpe i Skövde, fick en son år 1812 som döptes till Johannes:

Den faderlöse sonen växte upp hos mormodern Annika och hennes sons familj vid Hova Tull. Johannes fick senare tillnamnet Svensson.

År 1837 gifte sig Johan, som han nu kallades, med klockare Thoréns dotter, Stina (21). Svärfadern hade en liten fläck på sitt CV, ty 1833 hade han pliktat för olovlig utskänkning av sprit. Johan och Stina fick barn: Johan Ludvig (1837), Gustaf Wilhelm (1840), Manne (1842) och Per August (1844 – död 1845). Ture Emil (1850) och Emma Christina Elisabeth (1852).

Från mitten av seklet kallades han Johan Svenson och fortsatte sin lärargärning fram till år 1873, då hustrun Stina (57) avled i mars månad. På hösten samma år kom Jacob Neander till Körningstorp och Johan Svenson flyttade till Körningsholm och blev bibliotekarie. Han avled i december månad 1884, 72 år gammal.

KLOCKAREN LARS WALLGREN OCH HANS FAMILJ

Lars Wallgren föddes i Fägeds socken år 1823. Han kom till Finnerödja 1851 och gifte sig 1854 med Clara Gustava Englund (27). Hon var född i Lerbäck 1826 och styvdotter hos familjen Olander i Gatan. Då de gifte sig hade Clara Gustava med sig sin treåriga dotter Hilma Josefina.

Lars Wallgren avled på hösten 1905 och hustrun år 1908.

T h: Familjen Wallgren år 1880.

TRE PASTORER SOM SKREV KYRKOSTÄMMOPROTOKOLL

Under de år som skolorna byggdes i Finnerödja var tre präster inblandade i besluten, eftersom det var kyrkans ärenden vid den tiden. Pastorn var självskriven ordförande på stämman och han skrev protokoll, som justerades och lästes upp i predikstolen av samme pastor näst följande söndag vid pass klockan 12.15.

OLOF SÖDERLUND

Han föddes faktiskt exakt 100 år efter kung Karl XII: s dödsdag (30 november 1817) i Värings socken. Hustrun hette Sara Elisabeth Sandsjö (född 1819 i Eggby). De hade en son och en dotter. Han kom till Finnerödja år 1856 – från Moholm. Hustrun avled 1861 och året efter gifte han sig med en syster till avlidna hustrun (tillika svägerska) som hette Beata Sofia Sandsjö (född 1817) Olof Söderlund avled i Finnerödja år 1870.

PER AUGUST HELÉN

Han var född år 1843 i Kungslena och flyttade till Bredared två år senare.

JOHAN B. HAQVIN SYLVÉN

Han var född 1833 i Bitterna (Vara- trakten). Han kom till Finnerödja 1872, närmast från Tived. Hustrun hette Carolina Eleonora von Sydow (född 1838 i Halmstad). De hade fem barn. I familjen fanns åren 1877- 81 en mamsell Olga Amalia Röding (född 1849). Hon gifte sig därefter med Carl August Eklund, en präst som blev såväl folkskoleinspektör som kontraktsprost (i Mösseberg) i det nya seklet.

Här ser vi de kyrkor (i nutida tappning), där de tre pastorerna växte upp:

Tre kyrkor: Väring, Kungslena, och Bitterna.

Något för en grafolog att tolka!

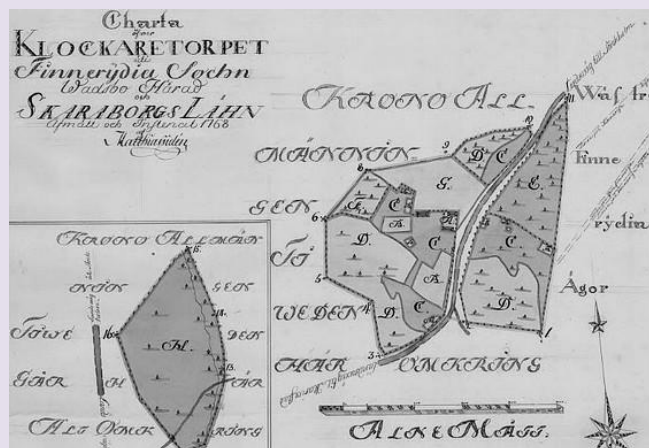
NÄRBILDER - VÄSTERGÖTLAND

Det fanns inte någon skola i Hova år 1642, men en kyrkby. Här ser vi: Kyrkan, Prästegården (A), Klockaregården (B), Gubbegården (C), Storegården (D), Mästergården (E), Bramsgården (F), Järpegården (G) och Frälsegården (H).

Geometrisk avmätning 1642.

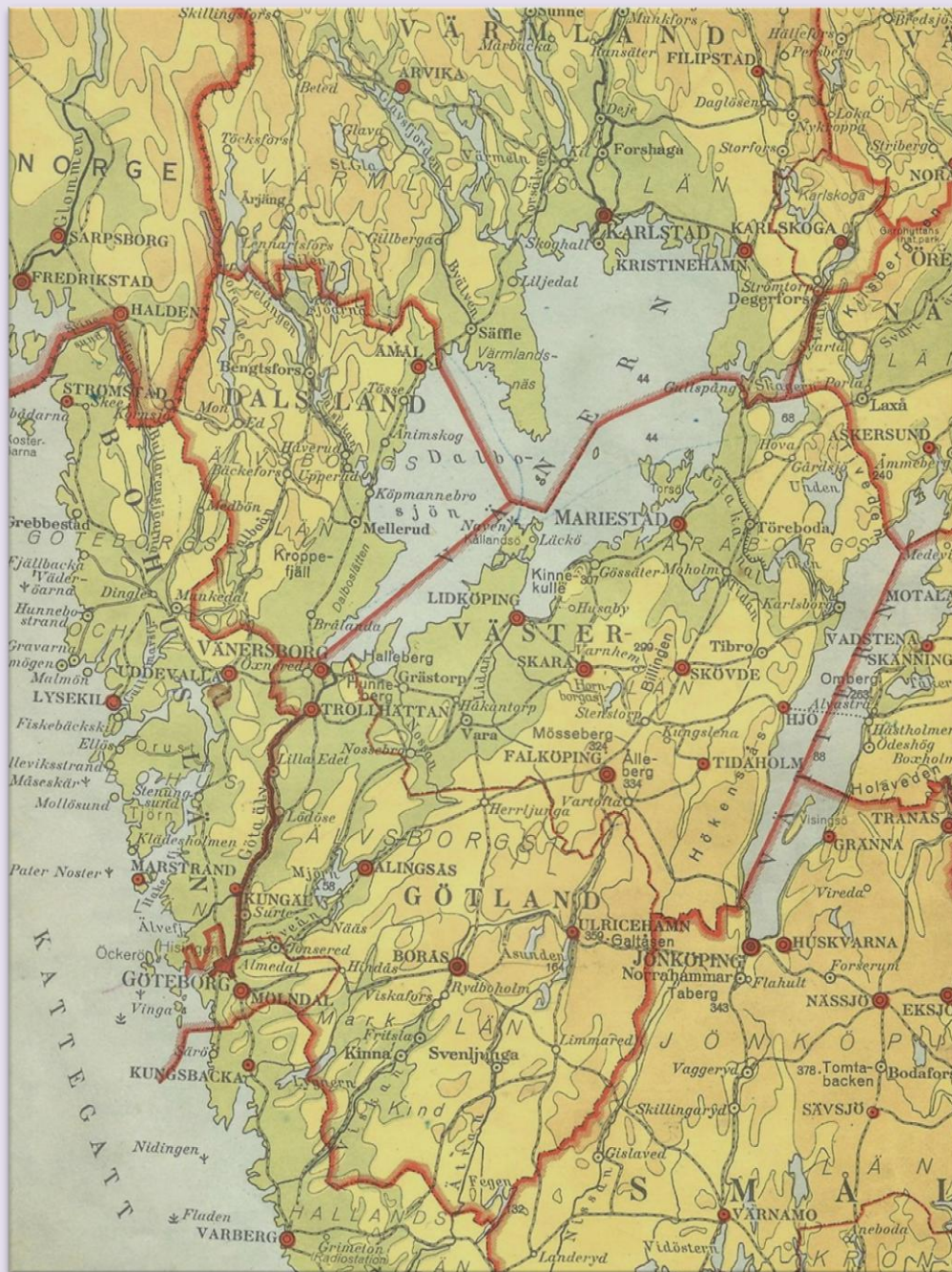
Så här såg det ut vid Klockaretorpet i Finnerödja år 1868:

Utöver lantmätare, markägare och nämndemän var förste klockaren (som skrivs kläckaren) Jonas Lindström närvarande, då så kallad avmätning skedde på fastigheten den 25 juni 1768.

Det har blivit hög tid att titta på hela landskapet Västergötland. Kartan har hämtats ut från mörkret i materialskrubben. Nu hänger den på plats i skolsalen. Läraren tar fram pekpinnen och håller förhör i geografi:

Ur "Bergvalls skolasatlas" - 1939 års gränser - (1947):

Jag hälsar Dig, Västgöta rike, i morgonens gyllene glans, ty söktes kring världen din like, jag vet att den aldrig fanns. Jag hälsar de stugor röda, när vallaren släpper sin hjord. Som doftande rosor de glöda på åkrarnas dukade bord. (1:a versen ur "Hymn till Västergötland" av Paul Nilsson).

Längst där uppe i norr, mellan sjöarna Skagern och Unden, ligger Finnerödja socken, i skydd av Närke och Värmland och bara väntar på att utvecklas till ett Jordgubbsland av ansenliga mått, om man tänker utifrån den tid då kartan ritades (1940- talet).

LEKTION I BONDBARNSKUNSKAP

till 1940- talets stadsbarn

När jag var 5- 10 år gammal, minns jag hur världen började vidgas i en omfattning som var rent obegriplig. Dittills hade gården där hemma varit ett centrum, omkring vilket allting annat kretsade. Det som var nära geografiskt blev tydligt och efter hand självklart, medan platser och människor, i takt med avståndet, blev suddiga och bara konturer i det stora hela. Inom den tämligen tydliga radien låg Mossebo, Mosselund, Borgamossen och Kavelbron. Den närmaste kavelbroskogen hörde också dit. Den var spännande, på gränsen till skräckfull. Skator och kråkor och fyrfota smådjur älskade den skogen. Det fanns massor av skatbon. Granarna växte gren vid gren och även på dagarna var det alldeles mörkt där inne. Den skogen låg i väster och vår egen ljusa björkäng i öster. Söderut fanns det åkrar och norrut andra åkrar som slutade där annan kavelbroskog tog vid.

Vid de enstaka och laddade stadsbesöken, som nästan uteslutande gick till Mariestad, såg jag aldrig några barn. Jag menar riktiga, äkta stadsbarn. Jag trodde att de människor vi mötte på gatorna var tillresta besökare, som vi. Stadsbarnen satt nog inomhus, tänkte man - klädda i söndagskläder även på vardagarna och de fick nog inte gå ut på gatorna och smutsa ner sina rena, fina utstyrselar. Kanske satt de i en vacker lägenhet, eller våning och läste någon god sagobok, medan de förstrött tittade ut över något torg, där folk rörde sig i alla de riktningar. Känslan av främlingskap i sådana miljöer, fanns även när mindre tätorter besöktes. Det räckte att komma till Gårdsjö. Och Hova var ju nästan som en stad i liten skala, för att inte tala om Töreboda.

Varje lantgård var ett litet samhälle för sig – som en liten stad, om man så vill. Nej, ingen gödselstad! Jag är allvarlig nu. Säg att man ville rita in alla de städerna på västgötakartan vi såg nyss. Jäklar, så många röda prickar det skulle bli och vilken lektion i geografi! Ni får som läxa till i morgon att lära er alla städer uti Finnerödja socken! Det är bara runt ett par hundra, så det ordnar sig nog, säger läraren med belåten min.

Normalgården (ett småbruk) i Vallsjöbolstrakten hade ett bostadshus, en ladugård och några bodar för olika ändamål, en jordkällare och ett par- tre brunnar. Det kunde även finnas ett brygghus, eller likande, med ett rum som gick att bo i, om man så ville. Marken bestod av 5- 10 åkrar, en äng och en skog långt bortanför Visjön. Stenmurar och staket av alla de slag fanns det gott om, liksom stenrösen och stora bautastenar som ingen orkat med att flytta från åkrarna och så fanns det diken, där vatten sipprade fram. På åkrarna växte det gräs och säd – råg, vete och havre - (före jordgubbs- eran, då det växte väldigt mycket ogräs) och potatis och kanske rovor, kålrötter, morötter och ärter på någon liten teg nära trädgården, där det växte äppel- päron- plommon- och körsbärsträd. Mitt i eller vid sidan av allt detta kunde det växa ett antal s. k. vårdträd, som lönn, lind och ask. En syrenhäck eller berså var inte heller fel. Krusbärs- och vinbärsbuskar, både röda och svarta, var vanliga. Det vill säga: buskarna var ju gröna, men bären mognade och fick dessa färger.

Om det fanns en hund, hade den ett eget namn och en egen koja ock katterna – också med namn - vistades både inomhus och utomhus. I ladugården fick flera arter av tamboskap samsas om utrymmet. Hästen stod nog högst i status, med ett eget namn. En hingst kunde heta Pälle och en märr Bläsa. Kossorna hade också namn, gärna med en ros på slutet, som Majros och Gullros. Grisen hade en egen svinstia, men inget egennamn, utom ett allmänt Nasse eller Soa. När en kalv växte upp, utan att heta något annat än pes, skedde det i en kätte som inte var olik grisens, dock att det var renare i kätten. Hönsen var omgärdade av hönsnät, med det dubbla syftet att de inte skulle rymma och att de inte skulle bli tagna av höken. I hönsgården var det även regel att ha en tupp, gärna färggran i motsats till hönorna som mest var vita (leghorn).

När barnet undrade vad tuppen hade för uppgift i hönsgården, kunde föräldrarna lite generat säga att han var där för att göra hönorna glada och glada höns värpte flera ägg, sa man. Men barnet såg nog vad tuppen egentligen hade för sig. Hönorna trippade, medan tuppen spatserade omkring med kammen i vädret och stup i ett fick den för sig att avbryta sin stolta vandring, för att förföra den ena hönan efter den andra. Han syntes aldrig tappa sugen.

Ibland hände det att Majros och hennes ko- legor, när de var utomhus, började uppföra sig alldeles konstigt. De klättrade på varandra och råmade och betedde sig, som om rena galna ko- sjukan hade brutit ut på ängen. Då sa man att en kossa blivit ”stutig” eller ”tjurig” och barnet fick kanske följa med på en vandring till Kavelbron. Ty så vist var det på den trakten, att alla kalvar hade sin stamtavla i den gamla komministergården. En far och en son och en kossa, iförd grimma, gick de femhundra meterna och där i den ståtliga arrendatorsladugården stod det en bjässe till tjur och bara väntade på att få betäcka kossan. Han betedde sig ungefär som tuppen i hönsgården, bara det att denna akt skedde mera redigerat. Två erfarna ledsagare såg till att kossan stod, där hon skulle, i skuggan av den jättestora lönnen och att tjuren gjorde sin plikt. Det gick fort! Efter någon minut var föreställningen över och de agerande gick skilda vägar. Två enkronor var den så kallade språngavgiften och den överlämnades inte till tjuren, ty han hade ingen penningpung, men till den rättmätige ägare.

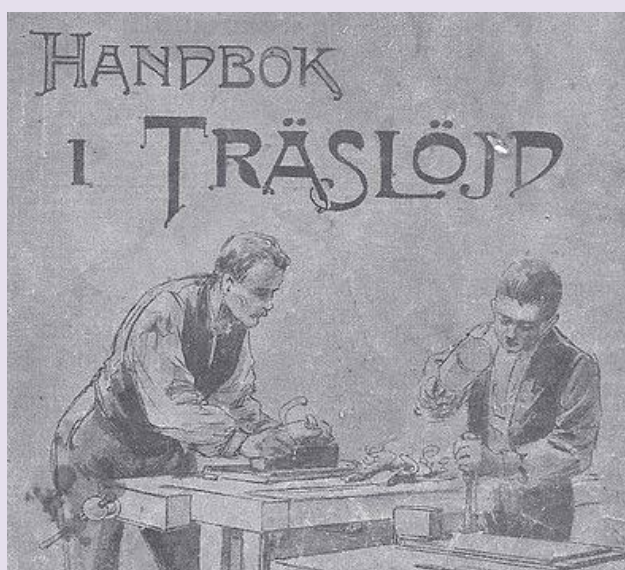
Ett barn visste inte så mycket om blommor och bin, fränsett att blommor var rikligt förekommande både på träd och buskar och för sig själva nere på marken. Att bina gillade blommor var inte heller okänt. Minsta unge visste att blommor bar på sötsaker (nektar) och utan denna råvara, ingen förädlad honung! Men även getingar, dessa obehagliga kusiner eller sysslingar till snälla bin, förekom ju rikligt bland blommorna, när sommaren var som somrigast. Vad jag vill komma fram till är att såväl liv i vardande som livs slutskeden var naturliga saker som skedde utan undran. Ena dagen stod grisen i sin stia och åt friskt av den andra klassens föda den förunnades och kort därefter satt familjen och åt förstklassiga kotletter, skinkor, revbensspjäll och maträtter av alla de möjliga och omöjliga (läs: lever) slag, tack vare att nassen fått sätta livet till. Det kallades julslakt och den skedde i oktober- november. Det gällde att ha

framförhållning. Den som ville vara rolig på ett barnsligt sätt sa att grisen inte trodde på något liv efter jul.

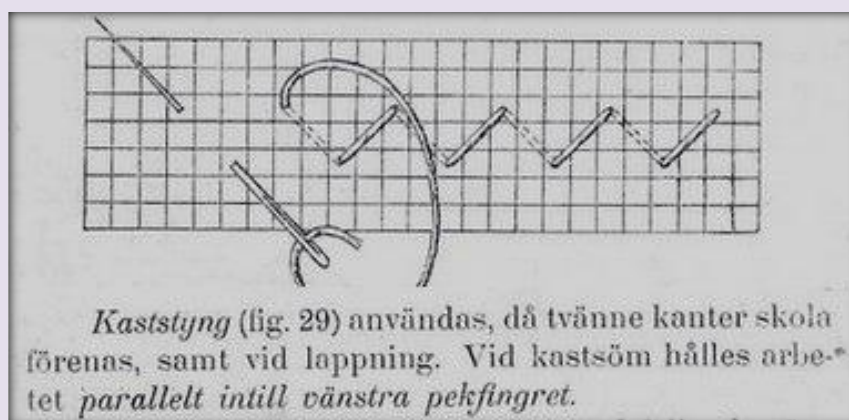
De vanligaste redskapen på en bondgård: Vagnar, slädar, plog, harv, såmaskin, välter, slåttermaskin, hästhacka, spadar, små hackor, räfsor, liar, med mera – med mera. Många av redskapen krävde en dragare och hästen fick vänja sig vid många olika objekt för sitt släp och slit, dagarna i ände, mellan skaklar av trä eller linor (kedjor) av järn. Jag talar om en tid strax före traktorns inträde i handlingarna, det gamla 1940-talet. Det fanns en slipsten också. Något mera långtråkigt än att dra den veven kunde man inte tänka sig. Barnarbete var inget som ifrågasattes. Inte ens barnagan var avskaffad, men den tillämpades bara i yttersta nödfall. Det värsta var ändå slipstenen: det kändes verkligen som ett straff att stå där i solskenet och veva och veva och veva. Kunde de åtminstone inte ställt fansredskapet i skuggan!

Så avslutas den här lektionen i bondbarnskunskap, med inslag av blommor och bin och lite botanik och zoologi.

LÄROBÖCKER I SKOLAN

Känner ni doften av hyvelspån, sågspån och en limgryta?

Känner ni behov av en fingerborg

Ur "Räknelära och geometri" (1875):

1. Huru mycket kostar en lax, som väger 6 kg., då 1 kg. betalas med 1 kr. 85 öre?
2. Alma köpte 5 kg. knäckebröd efter 55 öre pr kg. Huru mycket skulle hon betala?
3. Pålman köpte 6 hl. 50 l. potatis. Härav måste han bortrensa 75 l. såsom odugliga. Huru många hl. och l. potatis voro användbara?
4. För 6 kg. korngrryn betalade Eleonora 1 kr. 56 öre. Efter vilket pris pr kg. betalades korngrynen?
5. Huru mycket kostar sullädet pr kg., då 16 kg. betalas med 49 kr. 60 öre?

Ur "Geografi för folkskolan" (1908):

Ur "Arbetsuppgifter och rättskrivningslära" (1946):

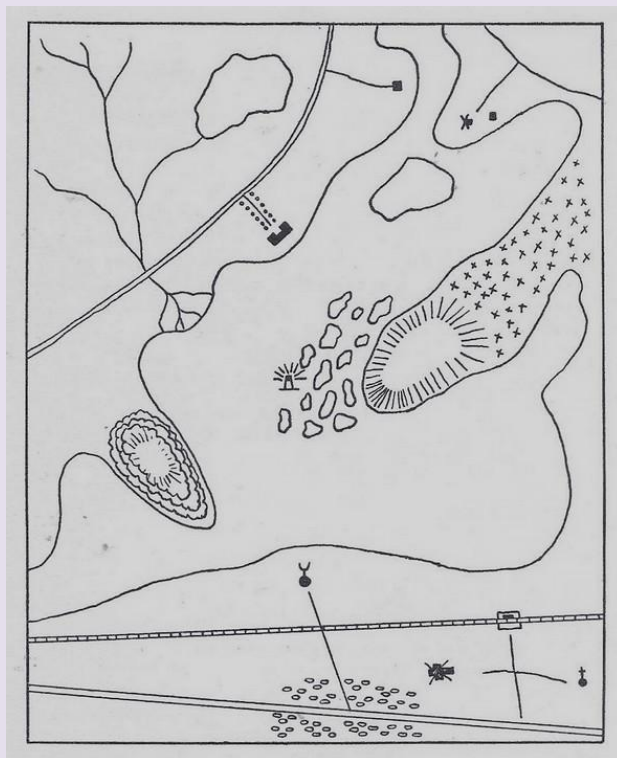
(gjorde)	blässa	ljung	torg
gjutjärn	hårja	(ljas)	umgänge
(gymnastik)	högljudd	ljusligt	(ungefär)
(gärna)	hölja	ljöd	varg
gläpa	(igen)	magister	varjehanda
gästa	ihjäl	märg	välbehållad
göken	jäkta	orgel	välja
göt	järv (jerna)	redogörelse	älg
helgdag			

53. Skriv meningar om högljudd, jäkta och ljöd. — Högljudd är den som pratar högt. Ex. Håll er lugna, pojkar, och var inte så högljudda! Jäkta är släkt med jaga. En jagad hare har väldigt brått: han är jaktad. När nu ordet användes om människor, så betyder det, att vi har brått, onödigt brått, vi får ingen rast eller ro. Ex. Det var fullt med folk i butiken, varför biträdena verkade mycket jaktade. Ljöd är imperfekt av verbet ljuda. Ex. Det ljöd en signal.

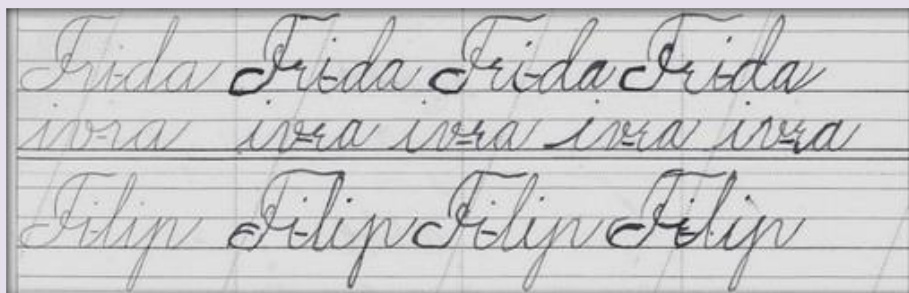
54. Sätt in i meningar orden gestalt, göt, regering, tillgängliga, umgänge, välbehållad. Ex. Birgitta, Engelbrekt och Gustav II Adolf blev till den svenska historiens märkligaste gestalter. Lars göt (av gjuta) tenksoldater. Karl XII:s regering var olycklig för Sverige. Enligt tillgängliga uppgifter har Stockholm över 100,000 invånare. Vi har umgänge med våra grannar (Vi umgås med våra grannar). Min sväger är gamla välbehållad (inte fattig men inte heller särskilt rik).

54. Skriv en berättelse om vad du ser på bilden. Använd så många j-ljudsord du kan. Tag dem ur gruppen eller hitta själv på.

Ur "Hembygdsundervisning i folkskolans tredje klass" (1940- tal):

Ur häftet "Metodisk skrivkurs" (tidigt 1900- tal):

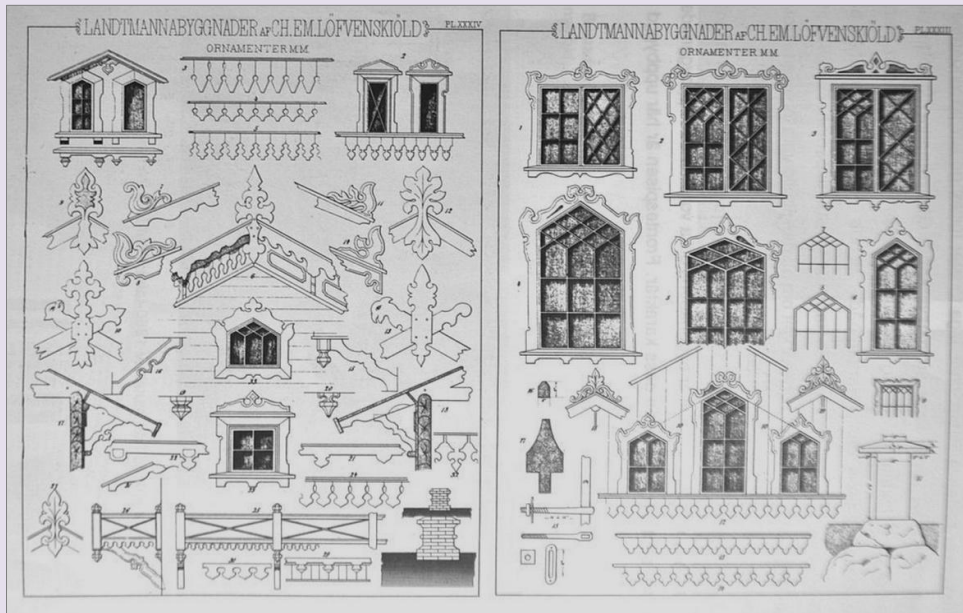
Ett häfte (28 sidor, med omslag) innehåller skrivövningar från "A" till "Ö". En, bland många, finstiltat anvisningar lyder: "I skrivställning skola båda axlarna hållas jämnloppande med bordskanten, ryggen rak, huvudet obetydligt nedböjt, ej vridet åt någondra sidan. Eljest kan du bliva krokryggig, närsynt och bröstsjuk."

Det finns goda råd av det slaget på varje sida. Hildur Persson heter skoltösen som skrev så många fina "F" här uppe. Den som skriver denna uppsats sitter inte med axlarna jämnloppande med någon möbel. Ryggen är nog tämligen krökt och huvudet tidvis nedböjt, men det senare är mera i vörndnad för det ämne som behandlas och alla de lärare och skolbarn som jobbade på dag efter dag och gjorde så gott de kunde i alla skolor under så många år.

Medan jag funderar på hur den här uppsatsen ska fortsätta, kan ni väl titta på ett par engelska skolplanscher i stadsmiljö. De är, enligt mitt tycke, helt underbara exempel på konst av det slaget.

EN MÄSTARE I BYGGNADSKONST

Det är Hans- Owes och Charles Emil Löfvenskiölds förtjänst att detta kapitel kommer till.

När ett byggnadsverk ser bra ut vill man gärna veta vem som är arkitekten bakom verket. "Archos" på grekiska betyder "mästare" och "tekton" snickare/byggare. Den som är bock skall helst inte bli trädgårdsmästare, heter det i ett talesätt och lika sant är detta: den som inte har sinne för estetik skall helst inte bli arkitekt. Vi som tvingades – eller valde att- tillbringa några år på 1960- talet i stockholmsförortsarkitekturprodukter med förtecknet "miljonprogram", undrade ibland hur någon hade kunnat rita så erbarmligt enformiga och anskrämliga hus. Det var en tid när man rev det anslående och byggde det anskrämliga. Fy tusan för miljonprogram!

I början av 1800- talet bodde hovmarskalken Carl Fredrik Löfvenskiöld och hans familj i Hassle Säby (en knapp mil bakom min rygg, där jag sitter nu). Löfvenskiöld må ha varit en god marskalk, men hans sinne för ekonomi var så skvalt, att han spekulerade bort en förmögenhet och satte sig själv och familjen i total konkurs. Herrskapet måste lämna sina slott och tvingades nöja sig med ett liv i koja. Nå ja, ett torp i alla fall!

En son i familjen, Charles Emil Löfvenskiöld (född 1810), fick studera, tack vare ekonomiskt stöd av en farbror. Han tog studentexamen i Uppsala år 1825 och begav sig till Lund, där han studerade lite av varje, utan att avlägga examen. Han bodde riktigt ståndsmässigt under studieåren (på godset Klågerup) och umgicks med familjen Trolle på Trolleås. Detta och att det på universitetet fanns en arkitekt och filolog, professor Carl Georg Brunius, som syns ha öppnat Charles Emils ögon och väckt hans intresse för lantbruk i allmänhet och byggnader i synnerhet, blev avgörande för den unge ädlingens framtid.

På 1830- talet återvände Charles Emil till föräldratorpet utanför Mariestad och förvandlade det till ett mönsterjordbruk, samtidigt som han delade med sig av sina

kunskaper till andra i närområdet. Han ritade planscher med hus och berättade hur man kunde effektivisera sina jordbruk. Han kallades för "Lilla herrn på Bergatorp" och han var verkligen en liten man, knappt 150 centimeter över den mark som han älskade att utveckla. Geniers storhet mäts dock inte i centimeter. Han gav ut en rad skrifter i sitt älsklingsämne och blev stilbildaren nummer ett i landet, vad gällde lantgårds- och mindre tätortsarkitektur. Han var god vän och samarbetspartner med Adolf W. Edelsvärd, chefsarkitekten vid Kungliga Järnvägsstyrelsen, med mera. Det var såklart ingen dålig kompis. Edelsvärd ansvarade för järnvägens pionjärprogram i fråga om byggnader. Han ritade banvaktstugor, stationshus och alla de byggnader. Stockholms centralstation är kanske kronan på Edelsvärds verk.

Charles Emil Löfvenskiöld skapade pärlor, i form av hela hus eller detaljer som spröjsade fönsterdetaljer, lövsågade dekorationer och ohejdad sprakande snickarglädje. Så fint det var och så fint att det fortfarande finns något kvar!

Charles Emil Löfvenskiöld begrundar ett av sina verk,

Ni undrar kanske, vart den här uppsatsen har tagit vägen. Samma här, så låt oss söka efter en naturlig återgång till huvudtemat. Selma Lagerlöf, den berömda och prisade författarinnan började ju sin bana som lärarinna. När hon tröttnat på det jobbet, skrev hon senare, bland mycket annat, trilogin "Löfvensköldska ringen". Det namnet var en nödlösning. Den verkliga förlagan lär ha varit familjen Löwenhielm, som Selma L. kallade Löwenborg, vilket förlaget fann äventyrligt och ändrade det till Löfvenskiöld. Hänger ni med? Nu ska det handla om lövsågning, med mera.

SNICKARKONST I FINNERÖDJA

SKOLHUSARKITEKTUR

Det hände mycket under adertonhundratalet. Fattas bara – det är självklart att det sker mycket under ett helt sekel – men det var så mycket finess mitt i alla förändringsprocesser. Det fanns utrymme för excesser. Man hade råd och man tog sig tid att garnera, smycka och brodera det man skapade. När jordbrukarna befriade sina åkrar från stenar stälpte de inte bara av dem på något undanskymt ställe. De blev byggstenar i de stängsel som kallades stenmurar. I vår tid ligger dessa som monument över förfädernas mödor, tillika bemödanden att lämna något snyggt och prydligt till framtiden.

När snickarna byggde hus hade de sällan precisa ritningar att tillgå. De hade sina grundkunskaper i att lägga en grund, resa en stomme och steg för steg fullfärdiga sitt verk. Det finns ett latinskt uttryck: *Ars longa, vita brevis est* (konsten varar länge i jämförelse med ett liv). Det var ingen konst att bygga tio vånings betongklossar av prefabricerade element på 1960- talet. Det var bara produktion en masse. På 1800-talet krävde yrkes stoltheten hos arkitekter och byggare att resultatet inte bara skulle fylla en funktion. Objekten skulle vara sköna för ögonen att skåda, Det gällde enskilda byggnader och bebyggelse i grupp, oavsett om de stod på en lantgård eller i ett tätbebyggt område. Det var sådant som Charles Emil L. predikade och det var där byggarna hittade inspiration och lust att skapa med egna händer. Skolhusen och miljöerna runt dessa är utmärkta exempel på dessa strävanden.

I det följande ska vi titta på gamla bilder och nyare (från Hans- Owes kamera) som visar några av de skolor där det vackra har vårdats.

Skolhusen i Finnerödja byggdes för samma ändamål, men de såg ganska olika ut. Följande stilstudie presenteras i bokstavsordning.

Anderstorp.

Björkmarken.

Bäckedalen.

Finnefallet.

Kvarntorp.

Ullsandsmo.

Vallsjöbol (Anna Gunnarsson och system Stina).

Åna.

Jag har en favorit. Namnet börjar på "K" som förr i tiden skrevs "Q". Det måste ha varit en glädje att snickra de här husen och för den nutida betraktaren är det en fröjd för sinnet och för ögonen att flera av dem har bevarats och underhållits.

Den äldsta skolan, i renoverat skick.

FINNEFALLETS ROTES SKOLA

Då och då under terminernas lopp fick skolbarnen beskedet: I nästa vecka kommer det en fotograf till skolan. Då visste barnen att de förväntades komma till skolan väl klädda och se allmänt välvårdade ut, eftersom det ögonblicket senare, i framkallad form, skulle granskas av föräldrar, släktingar och andra, inte bara en gång utan åter och åter i framtiden.

I det här sammanhanget väljer vi några foton från Finnefallet och Vallsjöbol.

Lärare i Finnefallet:

P. Ekman (1866), J. Svenzon (1867), Mari Johansson (1868), Per Andersson (1869-1872), J. B. Sylvén (1877- 1878), M. Lindskog (1881- 1882), Aug. Lundahl (1883-1890), Alma Andersson i småskolan (1890- 1892), K. E. Palmblad (1891- 1895), Elin Andersson i småskolan (1893- 1894) och Beda Karlsson (1895), Aron Samuelsson (1896- 1907), Anna K. Olsson i småskolan (1896- 1902 och 1906) samt Tora Dahlin (1903- 1905), Alva Hammarquist som fast småskollärrarinna (1908- 1913), Sigurd Svensson (1917- 1919), Hildegard Berglund (1920- 1921), Lotta Malmer (1922- 1925), Augusta Johansson (1925- 1930), Nanny Källström i forts. skolan (1928) och Märta Norberg (1929) och Harry Karlsson (1930), Ingrid K. Blomberg (1930- 1932), Herbert Drougge (1931- 1932), Naemi Larsson (1932- 1937), Joel Rulander (1937- 1942), Anna-Lisa Norell (1942- 1948) – med fadern Karl Norell som vikarie vintern 1947/ 48.

Antal skolbarn 1917- 18: 31, 1921- 22: 18, 1928- 29: 25, 1929- 30: 24, 1932- 33: 29, 1937- 38: 17, 1941- 42: 19, 1942- 43: 21, 1944- 46: 12 och 1947- 48: 8.

Skolhuset i Finnefallet var inflyttningsklart år 1875 och skolan lades ner 1948.

Ambulerande småskollärrinnan Anna K. Olsson och hennes skolbarn, bland andra Simon och Rikard Johansson.

Augusta Johanssons skolbarn år 1928.

Skolbarn 1944.

Skolrådsledamoten Filip Anderssons familj på visit i skolan.

Mitten av 1940- talet. Anna- Lisa Norells elever. Till höger: Skolteatergrupp.

VALLSJÖ ROTES SKOLA

Lärare i Vallsjöbol:

Mari Johansson (1865- 1866), J. Svenzon (1867), P. Ekman 1868), P. Andersson (1869), J. A. Delén (1871), P. J. Ekman (1872- 1877), J. Sylvén (1878), F. Th. Börjesson (1880), Aug. Lundahl (1882- 1890), K. E. Palmblad (1891- 1895), Alma Andersson, i småskolan (1890- 1892), därefter Elin Andersson (1893- 1894), Beda Karlsson (1895) och Anna K. Olsson (1896- 1900), Aron Samuelsson (1896- 1920), Ella Johansson (1920- 1921), Anna Gunnarsson (1921- 1943) – Gunvor Bondesson, vikarie (1941- 1943) och Gustaf Nilsson (1943- 1953), Peggy Fransson (1950- 1953) i tillfällig småskola, där Inga Nilsson och Sonja Håsteen vikarierade kortvarigt. Alfons Grenfeldt var emellanåt Gustaf Nilssons vikarie.

År 1892 fanns det 39 barn i folkskolan och 19 i småskolan. 1898: 38 folkskolebarn och 31 i småskolan. 1921: 42 barn, 1928: 17, 1931: 35, 1935: 28, 1941: 13, 1949: 27 och 1954: 16 barn. Skolan var igång mellan år 1865 och 1954.

UNDER NÄSTAN ETT HALVT SEKEL VAR DE LÄRARE I VALLSJÖBOLS SKOLA ARON SAMUELSSON OCH ANNA GUNNARSSON

Kullings- Skövdes och Bärebergs kyrkor i Västergötland.

Aron Samuelsson föddes år 1866 i Kullings- Skövde socken (nuvarande Vara kommun) och kom till Finnerödja år 1896 (från Brunskog i Värmland) och han fick ta hand om de båda skolorna Finnefallet och Vallsjöbol. Från år 1907 kunde han ägna all sin tid åt Vallsjöbol. Samuelsson levde ensam i lärarbostaden, men hade en hushållerska under några år på 1910- talet. Hon hette Anna Matilda Elggren och var uppvuxen i det närbelägna Mossebokärr. Aron Samuelsson avled år 1920, 54 år gammal.

Anna Gunnarsson föddes 1881 i Huggarebo, Bärebergs socken (nuvarande Essunga kommun). Är det en tillfällighet att dessa båda trotjänare i Vallsjöbol växte upp så pass nära varandra? Hon kom till Bäckedalens skola år 1916 och hennes nio år äldre syster, Kristina (Stina), anslöt året efter. De flyttade till Vallsjöbol 1921. Lillasystern undervisade och storasystern skötte hushållet och kallades "skolstäderska" under tiden i Bäckedalen. De följdes sedan åt resten av sina liv. Efter sejouren i Vallsjöbol, fram till och med år 1943, flyttade de till Gårdsjö och levde pensionärliv i ett litet mörkbrunt hus, vid genomfartsvägen till Åsebol.

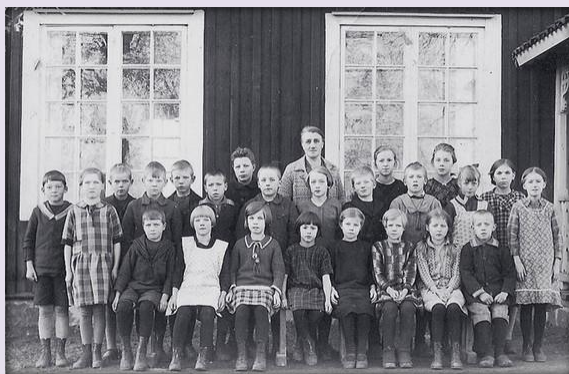
Aron Samuelsson och hans skolbarn:

Anna Gunnarsson och hennes skolbarn:

Gustaf Nilsson och hans skolbarn:

Med skolbarn från Vallsjöbol och Finnefallet, i Göteborg (1940- talet).

Vallsjöbol. Sommarlov i sikte år 1951.

OCH TIDEN GICK

En elev, i rosett, visar vad klockan är slagen i Finnerödja (mitten av 1950- talet).

De byskolor som hade byggts i Finnerödja på 1870- talet blev nedlagda omkring 45 - 75 år senare. Först stängdes Ullsandsmo (1938) och Björkmarken (1943). Åna, Körningstorp, Bäckedalen, Kvarntorp, Finnefallet och Vallsjöbol höll ut ända till mitten av 1900- talet, men då var klockan slagen också för dessa. Svårast att ta kål på var Vallsjöbol, som fick något nåda- år efter de andra.

De sista skolväsendena (examensdagarna) filmades med dåtidens teknik. Den dokumentationen är ett utmärkt komplement till alla de skolfoton som finns bevarade lite varstans från 1890- talet och framåt. Jag tar mig friheten att stanna de där filmerna här och var och visa några stillbilder som visar hur det såg ut, när skolväsendet i Finnerödja kommit ungefär halvvägs. Hur menar jag nu? Jo, folkskolan i Finnerödja stod utbyggd, invigd och tagen i bruk år 1880. Nu är det snart år 2020. I det perspektivet är 1950 en mittpunkt. Det behövs inget facit för att kolla det.

Kyrkherdarna Hugo Jonsson och Sigfrid Häggstam.

Följande bilder visar förändring: Skolbarnen skjutsas till och från skolan. Centralskolan blir invigd av självaste landshövdingen (Fritiof Domö) och de gamla skolhusen (Kvarntorp och Körningstorp i detta bildblock) ser rätt så risiga ut, medan den nya skolan står så rak och grann. Eleverna kan gå på Kondiset, om skolmaten inte passar och blir de sugna på godis, ligger kiosken alldeles nedanför. Nya tider – nya seder!

Klockaregården. Den första skolan i Finnerödja.

Vi har sett en glad Karl Norell, som ägnade hela sitt liv åt skolan, som lärare och ordförande i skolstyrelsen. Vi har även sett ytterligare en kyrkoherde och Sven Paulsson, vaktmästare och skolskjutsare – och elever som låtsas leka, sannolikt på uppmaning av filmfotografen. Det är sköna bilder!

EFTERTEXT

Märtha och Gustaf Nilsson i Vallsjöbol 1982 (Foto: Egon Vörde).

Här sitter två före detta lärare i Vallsjöbols skola, under en skolträff år 1982. Knappt trettio år tidigare flyttade de ut ur skolhuset och bosatte sig i centrallorten. Märtha var lärarinna i syslöjden och många vallsjöbolstös kunde förvisso utropa den klassiska frasen "Ära vare Gud i höjden - detta har jag gjort i slöjden", när de betraktade resultaten av sina mödor, i form av kläder och persedlar av alla de slag.

Märthas far – Gustaf Matsson - hade varit slöjdlärare på det seminarium i Göteborg, där Gustaf Nilsson lärt sig att bli folkskollärare. Vid svärföräldrarnas besök, som brukade vara i veckor, deltog svärfadern aktivt och förtjänstfullt i vallsjöbolspojkarnas slöjdande, som oavlönad extralärare.

Gustaf Nilsson var en äkta västgöte, från Moholmstrakten, som tog sitt lärarkall på stort allvar. Redan före ankomsten till Finnerödja (1943) hade han rykte om sig att ha "talets gåva" och det var ju ingen dum egenskap i en byskola. Hans lektioner följde nog inte alltid de instruktioner, som i cirkulär och skrivelser skickades ut från regionala och centrala skolmyndigheter. Men han hade ett sunt förnuft, som ledde till att undervisningen som helhet blev med utmärkt beröm godkänd. I Vallsjöbols skola var han kung och Märtha drottning och vi skolungar fick, så gott vi kunde, hovsamt ta till oss av undervisningen. Till prinsar och prinsessor vill jag inte, sjuttio år senare, retroaktivt utnämna oss. Vi kom till skolan som okunniga snorungar och lämnade densamma några år senare, mycket mindre snoriga och som mycket mera kunniga ungdomar på väg ut i livet. Det var verkligen en skola som hette duga.

I den här framställningen har jag låtit 1870- talet bli huvudtema. Därutöver har jag velat teckna den omvärld som direkt och indirekt påverkade skeendena, genom att

skissa de större sammanhangen, som ledde fram till att skolan och andra rörelser i samhället utvecklade sig och blev det de blev. I avsnittet "Lektion i bondbarnskunskap" ville jag beskriva det faktum att bondbarns lärdomar inte enbart inhämtades i skolan. Att fullständigt beskriva det här ämnet är förstås helt omöjligt. Jag hoppas ändå att den här uppsatsen, tillsammans med bilderna, visar att folkskolans intåg i Finnerödja sockens hagar (som kallades rotar) var något att oreserverat gilla av alla.

"Sällan har så många, haft så få, att tacka för så mycket", sa Winston Churchill om de engelska flygarnas bedrifter i andra världskrigets slutskede. Jag vill avsluta med följande travesti: Så många har anledning att tacka det fåtal (fyra) personer, som insåg det storslagna i att låta alla barn få gå i folkskolan. Den kvartetten består av: Torsten Rudenschöld och hans nära nog årsbarn, Johan Albert Butsch (biskop i Skara), Jonas Waern (landshövding i Skaraborg, med mera) och Per Olof Carlander (kyrkoherde i Hova). Som stöd hade dessa en förändringsrörelse i tiden som var omöjlig att hejda.

Både ni som läser och jag som skriver, inser såklart att fåtalets intentioner hade varit meningslösa, om det inte funnits hundratals och tusentals andra som omsatte teorierna i de verkligheter som kallades kyrkostämmor, skolråd och alla de möjliga beslutsorgan och - sist, men inte minst - alla kunniga, vidsynta och hängivna lärare och lärarinnor som steg upp på morgnarna, gjorde upp eld i skolsalens kamin (vintertid), höll morgonbön och bad "Fader vår", undervisade/ höll förhör, ibland i tre klasser samtidigt, till långt fram på eftermiddagarna, avslutade skoldagen med att nedkalla Herrens välsignelse över alla i allmänhet och de närvarande i synnerhet och sedan satte sig ner och förberedde morgondagens lektioner.

Lärarna förväntades till och med kunna hantera en tramporgel. Gustaf Nilsson och Alfons Grenfeldt, som var vikarie då och då i Vallsjöbol, hade var sin favoritpsalm. Alfons började alltid skoldagarna med "Din klara sol går åter opp" och Gustaf, nästan lika regelbundet, med "Vänligt över jorden glänser". Den förra hade nummer 420 och den senare nummer 35 i den tidens (1937 års) psalmbok, om jag minns rätt. Av de sex verserna i nr 35, brukade vi sjunga den första: *Vänligt över jorden glänser / strålen av ett himmelskt hopp. / Stilla inom tidens gränser / evighetens sol går opp. / Ack, så stilla att mitt öga / hennes sken fördraga må / och Guds dolda råd förstå.*

Jag inser nu att Churchills bevingade ord här uppe, inte ens delvis och inte ens som travestering, passade särskilt bra i denna avslutande lovsång till skolan. Men det är för sent att ångra det valet nu. Det som är skrivet, är skrivet. Låt stå!

Tack till: Margareta, Anna- Stina, Hans- Owe, Leif och Kaisa.

Ni gjorde det möjligt att skriva detta.

2018-02-26 / Alf